

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

MƏMMƏDLİ ORXAN ƏDALƏT oğlu

“AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KƏND TƏSƏRRÜFATI
SAHƏSİNDƏ MEYDANA GƏLƏN İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİN HÜQUQİ
TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060404 - “ İqtisadiyyat ”

İxtisaslaşma: “İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi”

Elmi rəhbər :

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Müəllim V.M.Quliyev

Magistr proqramının rəhbəri :

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Dosent S.Z.İsayev

Kafedra müdiri

İqtisad elmləri doktoru

professor F.P.RƏHMANOV

BAKİ - 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL. KƏND TƏSƏRRÜFATI SEKTORUNUN İNKİŞAFININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI	7
1.1. Kənd təsərrüfatı sektorunda aparılan siyasətin əsas mahiyyəti və vəzifələri	7
1.2. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi inkişafının təmin edilməsində kənd təsərrüfatı sektorunun rolu	14
1.3. Kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi-hüquqi tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi	25
II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KƏND TƏSƏRRÜFATI SAHƏSİNİN DAVAMLI İNKİŞAFININ FORMALAŞMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ	34
2.1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi inkişafın mövcud vəziyyətinin təhlili	34
2.2. Kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar strategiyasının əsas xüsusiyyətləri	45
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KƏND TƏSƏRRÜFATI SEKTORUNDA MEYDANA GƏLƏN İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	55
3.1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının sektorunda iqtisadi inkişafını mexanizminin hüquqi təminatı	55
3.2. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən islahatların hüquqi mexanizminin təkmilləşdirilməsi məsələləri	64
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	75
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	79
PE3IOME	84
SUMMARY.....	85

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Kənd təsərrüfatı sektorunun bazar iqtisadi sisteminin tələblərinə uyğunlaşdırılması və bu sektorun hüquqi tənzimlənmə mexanizminin formalaşdırılması ölkəmizdə həyata keçirilən iqtisadi siyasətin ən mühüm istiqamətlərindəndir. Belə ki, respublika iqtisadiyyatının əsas sektorlarının inkişafı, xarici və yerli bazarın səmərəlilik prinsipi əsasında formalaşdırılması, əhalinin zəruri ərzaq məhsullarına olan tələbinin ödənilməsi kənd təsərrüfatı sektorun uğurlu struktur siyasətinin aparılması və normal bazar infrastrukturalarının inkişaf səviyyəsi ilə sıx əlaqədardır. Kənd təsərrüfatı sektorunda islahatların ikinci mərhələsinin intensivləşdirilməsi, mövcud olan iqtisadi problemlərin həll edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı etirilməsi ümumilikdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalını bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməsini zəruri etmişdir.

Hal-hazırda kənd təsərrüfatı sektorunda sağlam rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi üçün bazar infrastrukturunu elementlərinin sistemli şəkildə idarə edilməsi və təşkili xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Regionlarda kənd təsərrüfatı sektorun inkişafına bilavasitə təsir göstərən faktorlardan biri də məhz bu sektorda infrastrukturaların inkişaf etdirilməsindən, eyni zamanda da bazar infrastrukturunun hazırki tələblərə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir. Şübhəsiz, kənd təsərrüfatı islahatlarının ikinci mərhələsinin gedişində regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi üçün bu problemlərin həlli mühüm məqsəd kimi qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir.

İqtisadiyyatın kənd təsərrüfatı sektoru istehsal, satış, tədarük, emal mərhələlərini və istehlakçıları özündə birləşdirən mürəkkəb sosial- iqtisadi, istehsal və bazar infrastrukturunu sistemi kimi xarakterizə olunur. Araşdırmalardan məlum olur ki, kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi islahatların aparılması bir sıra sektorlarda iqtisadi artıma səbəb olsa da, müəyyən hallarda istehsal edilən məhsulun realizasiyası ilə bağlı problemlərin mövcudluğu halları da müşahidə olunmuşdur. Göstərmək lazımdır ki, həmin problemlərin meydana çıxmasına bazar infrastrukturunun tam təşəkkül tapmaması uyğun zəmin hazırlamışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” 2003-cü il 24 noyabr tarixli, “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2014-2018-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında” 2014-cü il 27 fevral tarixli, “Aqrar bölmədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” 2004-cü il 23 oktyabr tarixli, “Aqrar bölmədə lizinqin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 2004-cü il 23 oktyabr tarixli, “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” 2017-ci il 11 aprel tarixli, “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərman və sərəncamları kənd təsərrüfatı sektorun eləcə də bu sektora xidmət edən infrastruktur sahələrin ölkənin bütün regionlarda davamlı inkişafı üçün geniş imkanlar formalaşdırmışdır. Bu imkanların həyata keçirilməsi üçün kənd təsərrüfatı sektorunda mövcud infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi ilə bərabər yeni iqtisadi sistemin tələblərinə uyğun istehsal və bazar infrastruktur sahələrinin formalaşdırılması, inkişaf etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir dövrdə kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına mane olan başlıca amillər kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçı və emalçılarının lazımınca bazar infrastrukturunu ilə əhatələnməməsi, beynəlxalq rəqabətin zərərli təsirlərinin azaldılmasına istiqamətlənmiş kompleks tədbirlər sistemində bazar infrastrukturunun rolunun kifayət dərəcədə nəzərə alınmamasıdır. Ölkəmizin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlüyünün müzakirə olunduğu bir dövrdə problemin bu istiqamətdə həll olunması daha aktual olan bir məsələdir.

Dissertasiya işinin predmetini davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxışımında kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi təminat mexanizmi formalaşması və sektorun inkişafı məsələləri təşkil edir.

Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsaslarını bazar iqtisadiyyatı ilə əlaqədar iqtisadçı alimlərin əsərləri, Milli Məclis tərəfindən kənd təsərrüfatı sektorunda bazar münasibətlərinin inkişafı ilə bağlı qəbul edilmiş qanunlar, Azərbaycan Respublikası

Prezidentinin sərəncam və fərmanları, Nazirlər Kabinetinin müvafiq normativ hüquqi aktları təşkil edir.

Dissertasiya işinin məqsədi və vəzifələri. İşin əsas məqsədi kənd təsərrüfatı islahatlar şəraitində ölkənin maddi-iqtisadi potensialından dolğun istifadə etmək üçün kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafının nəzəri və elmi-metodoloji əsaslarını öyrənməklə ölkə miqyasında bazar iqtisadi sisteminin formalaşması, inkişafı, təşkili, idarəedilməsi məsələlərini tədqiq etmək və bu proseslərin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı elmi təklif və tövsiyələr işləyib-hazırlamaqdan ibarətdir.

Qeyd edilən məqsədlərə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmiş və tədqiq edilmişdir:

- bazar iqtisadi sistemində kənd təsərrüfatı münasibətlərinin formalaşması və inkişafının nəzəri- metodoloji problemlərinin kompleks şəkildə öyrənilməsi;
- hüquqi tənzimlənmə mexanizminin öyrənilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının xüsusiyyətlərinin araşdırılması və bu prosesin elementlərinin tədqiq edilməsi;
- kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafının müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi;
- kənd təsərrüfatı sektorunun inkişaf təmayüllərinin müəyyənləşdirilməsi, zəruri formalarının aşkarlanması və xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi;
- kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı üçün dövlətin maliyyə dəstəyinin yaxşılaşdırılması məsələlərinin tədqiq edilməsi.

Dissertasiya işintəcrübi əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin əsas müddələri, alınmış nəticələr və irəli sürülən təkliflər ölkəmizin kənd təsərrüfatı sektorunda ayrı-ayrı regionlarında kənd təsərrüfatının və onun infrastruktur sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi, yeni sahibkarlıq formalarının formalaşdırılması, fəaliyyəti, idarə edilməsi və inkişafı ilə bağlı müxtəlif proqram, qərar, layihə, təklif və tövsiyələr hazırlanması prosesində, həmçinin ali məktəblərdə iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi ixtisasının tədrisində istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi kimi işdə davamlı inkişafın təmini məqsədilə

kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi tənzimlənmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri öyrənilmişdir. Kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi inkişafı təmin etmə məqsədilə zəruri dövlət tədbirlərisistemi nəzərdən keçirilmiş və xüsusilə, dövlət dəstəyinin artırılması məsələləri tədqiq edilmişdir

I FƏSİL. KƏND TƏSƏRRÜFATI SEKTORUNUN İNKİŞAFININ NƏZƏRİ- METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Kənd təsərrüfatı sektorunda aparılan siyasətin əsas mahiyyəti və vəzifələri

Ötən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sahəsində islahatlar həyata keçirilməkdədir. Bu sektorda həyata keçirilən islahatların, təsərrüfat münasibətlərinin dəyişilməsi ilə bağlı olan ilkin mərhələsi demək olar ki, başa çatmışdır. Kənd təsərrüfatı sektorunda bazar münasibətlərinə keçidin ilkin mərhələsinin başa çatması, başlıca olaraq təsərrüfat və mülkiyyət sisteminin müxtəlif formalarına söykənən çoxukladlı milli iqtisadi sistemin yaranmasına rəvac verdi. Yəni ki, Kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı və fəaliyyətində bazar iqtisadi sistemi bərqərar olmaqdadır.[18]

Qeyd etmək lazımdır ki, dünyanın bir çox ölkələrində kənd təsərrüfatı sektorunun fəaliyyətinin nəzəriyyə və praktikasını göstərir ki, bu sektorun fəaliyyətinin tənzimləməsində dövlət mühüm rol sahibdir. Dövlətin bu formada iqtisadi və hüquqi tənzimlənməsinin obyektiv zərurəti bir sıra amillərlə şərtlənir.

Əvvəla, bəzi iqtisadi funksiyalar vardır ki, bazar iqtisadi sistemi öz struktur-quruluşuna görə həmin funksiyaları həyata keçirə bilmir. Belə funksiyalara kənd təsərrüfatı sektorunda təhsil sisteminin təşkil olunması, ekologiyanın qorunması və yaxşılaşdırılması, istehsal olunan məhsulun keyfiyyətinə tam nəzarət olunması və bir sıra başqa məsələlər daxildir.[9 12]

İkincisi, gəlirin aşağı olması və əsaslı kapitalla qoyulan investisiyaların öz xərcini çıxarma zamanının çox olduğuna görə xüsusi kapital üçün səmərəli olmayan bəzi mühüm problemlərin həll olunması bu problemə tam şəkildə və geniş miqyasda toxunmağı tələb edir.

Üçüncüsü, bazar iqtisadi sisteminin öz-özünə tənzimləmə funksiyalarının qeyri-məhdud olmaması bir sıra funksiyaları həyata keçirməyə imkan vermir və bu funksiyaları dövlət həyata keçirməlidir. Məsələn, tələblə təklif arasında tarazlığın

qorunub saxlanması, işsizliyin optimal həcmdə saxlanması, əmtəə istehsalçıları arasında sağlam rəqabət mühitinin təmin edilməsi, bazarda inhisarçı mövqelərin yaranmasının qarışısının alınması dövlətin əsas vəzifələrindəndir.

Bir iqtisadi sistemdən digərinə keçid daha çox özünü mülkiyyət münasibətlərinin dəyişməsində göstərir və bunsuz iqtisadi sistemin dəyişməsi qeyri-mümkündür. Mülkiyyət münasibətlərinin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun dəyişdirilməsində diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də xüsusi mülkiyyətlə dövlət mülkiyyəti arasında münasibətlərin dəyişməsidir. Bu isə öz növbəsində istehsalın quruluşu və infrastrukturuna təsir edir. İlk baxışdan burada dəyişmənin və ya yeniləşmənin daha çox hüquqi xarakter daşdığı görünür. Yəni mülkiyyət obyektinin, mülkiyyət üzərində sahibliyin dəyişməsi prosesi baş verir. Təbii ki, bu yeniləşmənin arxasında yenə də iqtisadi, sosial maraqlar durmaqla yanaşı yeni iqtisadi sistemə keçid istehsalın quruluşu və infrastrukturunun yeni məzmun kəsb etməsini tələbedir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə yeni infrastrukturunun formalaşması, mülkiyyət münasibətlərində baş verən dəyişiklərin təhlili bu prosesin mühüm əhəmiyyətə malik olması ilə yanaşı həm də mürəkkəb xarakterə malik olduğunu göstərir. Məlumdur ki, keçid iqtisadiyyatının ilk dövrlərində mülkiyyət münasibətlərinin dəyişməsi prosesi daha sürətlə baş verir. Belə halda infrastrukturunun çevikliyi təmin olunmalıdır. Bu mərhələ iqtisadi münasibətlərdə köklü dəyişiklərin ilkin mərhələsi hesab olunur.

Bununla birlikdə, inkişaf etmiş və qərb ölkələrinin təcrübəsindən məlum olur ki, iqtisadiyyatın başqa sektorlarının əksəriyyətindən fərqli olaraq kənd təsərrüfatının bir sıra özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri vardır və buna uyğun olaraq dövlət səviyyəsində həyata keçirilən ümumi iqtisadi siyasət kənd təsərrüfatı sektoru üçün kifayət deyildir və bu zaman kənd təsərrüfatı sektorunun həssasiyyətlərini nəzərə alan xüsusi iqtisadi siyasətin yeridilməsi məqsədə uyğundur.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, təsərrüfat subyektlərinin iqtisadi inkişaf səviyyəsi cəmiyyətdə yüksək artım tempinə malik olduqda, intensivləşmə qabiliyyətinə sahib olan kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi səmərəlilik

pulun dövretmə sürətinin yüksək olduğu sektorların iqtisadi səmərəliliyindən bir neçə dəfə geri qalır. Tədqiqatlardan məlum olur ki, ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sektorunun inzibati-amirlik sistemindən bazar iqtisadi sistemə keçidi şəraitində respublikanın milli iqtisadiyyatının ən mühüm sektoru kimi onun spesifik xüsusiyyətləri tam şəkildə nəzərə alınmamışdır. Qeyd edilənspecific xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:[31]

– kənd təsərrüfatı sektoru respublika əhalisini ərzaq məhsulları ilə təmin edən əsas sektor kimi çox əhəmiyyətli və vacib sektordur. Bu səbəbdən, əhalinin maddi rifah səviyyəsi xeyli dərəcədə bu sektorun inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Deməli, kənd təsərrüfatının inkişaf tempi hər bir islahatın ən mühüm prinsipinə riayət edilməsini bir çox cəhətdən təmin edəcəkdir. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir: böyük əhali kütlələrinin mənafeləri nəzərə alınmaqla aparılan islahatlar daha da dərinləşdirilməlidir;

– kənd təsərrüfatı sektorunun təbii iqlim şəraitindən asılı olması, məhsul istehsalın mövsümi xarakter daşması, nəql edilməsi çətin olan və tez xarab olan məhsulların sektorda ümumi istehsal edilən məhsulun strukturunda ciddi yertutması;

– kənd təsərrüfatının sektorunun ümumilikdə milli iqtisadiyyatı təmsil edən qarışıqlıq əlaqədə və qarışıqlıq təsirdə olan sektorların məcmusunda tərkib hissə kimi sistemli xüsusiyyətlərə sahib olması.

Göstərmək olar ki, kənd təsərrüfatı sahəsinin sistem xüsusiyyətləri təşkilati texnoloji, iqtisadi, maliyyə, və s. yönümlü əlaqə və münasibətləri vasitəsilə onun iqtisadiyyatın digər sektorları ilə qarışıqlıq münasibətləri zamanı formalaşaraq fəaliyyət göstərir. Kənd təsərrüfatı sahəsinin sistem xüsusiyyətləri üç sferanın vəhdəti şəklində təmsil edilmiş aqrar kompleksin tərkib hissəsi kimi çıxış edəndə bu xüsusiyyətlər daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir. Birinci sferaya kənd təsərrüfatı sektorunu istehsal vasitələri və istehsal xidmətləri ilə təmin edən sahələr daxildir. İkinci sfera kənd təsərrüfatı sisteminin özünü əhatə edir. Üçüncü sfera isə bu sahədə istehsal edilən məhsulların və ya kənd təsərrüfatı xammalından hazırlanmış məhsulların saxlanması, daşınması, emal edilməsi və satışı ilə bağlı sahələrdən ibarətdir.

Aqrar sahə çərçivəsində kənd təsərrüfatı sisteminin xüsusiyyətlərinə misal kimi göstərmək olar ki, birinci və üçüncü sferadan fərqli olaraq, kənd təsərrüfatı sektorunda inhisarlaşma daha zəif diqqətə cəlb edilir. Bu səbəbdən də, aqrar kompleksin həm birinci, həm də üçüncü sferasına aid inhisarçı mövqelər kənd təsərrüfatı sahəsinə ciddi təzyiq göstərir və qarışığında sərt şərtlər qoyur. Belə olan halda kənd təsərrüfatı sektoru da öz mənafeələrini bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatında, o cümlədən aqrarsənaye kompleksində yüksək dərəcədə inhisarlaşmış mövqelərdən qorumağa ehtiyac duyur.

Ölkəmizin beynəlxalq iqtisadi qurumlara inteqrasiyası zamanı kənd təsərrüfatı sektorunun sistem xüsusiyyətləri özünü daha ciddi şəkildə büruzə verməyə başlayır. Məlumdur ki, inkişaf etmiş ölkələrə nəzərən ölkəmizdə kənd təsərrüfatı istehsal sisteminin qurulması daha çox və daha ağır xərclərlə ərsəyə gəlir və bu hal həm məhsuldarlığa, həm də iqtisadi səmərəliliyə ciddi mənada təsir göstərir. Belə olan halda dövlət öz istehsalçıların maraqları nöqtəyi-nəzərindən proteksionist siyasət yeritməyə məcbur olur. Buna görə də dövlət Avropa birliyinin və Yaponiyanın tətbiq etdiyi idxal rüsumları və başqa vergilərin tətbiqi ilə ixrac-idxal tənzimlənməsi problemlərini həll etməklə öz funksiyasını həyata keçirməlidir.

Kənd təsərrüfatı sistemində proteksionist siyasət bir neçə prinsipə əsaslanır:

- 1) ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi siyasətinin həyata keçirilməsi;
- 2) ixracı subsidiyalaşdırmaq və idxalı məhdudlaşdırmaq yolu ilə ticarət balansının tənzimlənməsi;
- 3) ümumilikdə iqtisadiyyatın əsas sektorlarından biri kimi yerli kənd təsərrüfatı sisteminin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi.

Kənd təsərrüfatı sektorunda proteksionizm siyasəti inkişaf etmiş ölkələrdə hüquqi tənzimləmənin ən mühüm ünsürlərindən hesab edilir. Bu siyasətin obyektiv məqsəd uyğunluğu və zəruriliyi istər kənd təsərrüfatının inkişaf nəzəriyyəsində, istərsə də beynəlxalq təcrübədə öz təsdiqini tapmışdır. Ölkəmizdə də hökumət kənd təsərrüfatının hüquqi tənzimlənməsinin üstün dövlət tədbirlərindən biri olan bu prinsipdən ən əlverişli şərtlərlə faydalanmalıdır.

Dördüncüsü, ümumilikdə kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatın bir sektoru kimi özü və onun müəssisə və firmaları sistemli və çoxfunksiyalı xarakterlidir. Bu o deməkdir ki, kənd təsərrüfatı sektoru dedikdə yalnız aqrar məhsulların istehsal edildiyi yer anlaşılmamalıdır. Kənd təsərrüfatı bir sistem olmalı, yalnız kənd təsərrüfatı məhsul və xidmətlərinin deyil, həm də məhsuldar qüvvələrin təkrar istehsalını və yeni istehsal münasibətlərinin təşəkkül tapmasını təmin edir. Kənd təsərrüfatı sektoruna yalnız bu formada sistemli şəkildə yanaşmaqla aqrar sahənin cari və perspektiv məsələlərini həll etmək olar.

Qeyd etdiyimiz məsələləri bir qədər daha ətraflı diqqətdən keçirsək görürük ki, iqtisadiyyatın əsas sektorlarından biri olan kənd təsərrüfatı sektorunun cəmiyyətdə sosial və iqtisadi sabitliyi, iqtisadi artımı təmin etmək üçün çox vacib strateji əhəmiyyəti var. Aqrar-sənaye kompleksinin bir hissəsi olan kənd təsərrüfatı sektorunda islahatların həyata keçirilməsi, onun yeni iqtisadi şəraitdə inkişaf etdirilməsi ciddi dövlət dəstəyindən və dövlətin hüquqi tənzimləməsindən asılıdır və bunu dünya təcrübəsi də təsdiqləyir. Məsələn olaraq qeyd etmək olar ki, Almaniya Federativ Respublikası hökumətinin apardığı iqtisadi siyasətə nəzərən müasir şəraitdə kənd təsərrüfatı qida məhsullarının istehsal sahəsi kimi daha geniş fəaliyyət miqyasına malikdir. Bu sahənin inkişaf səviyyəsi kənd rayonlarında və şəhərlərdə həyat şəraitinə həlledici təsir göstərir, təbiətin, yaşayış mühitinin funksional baxımdan qorunub saxlanması üçün qarantoru olur. Bu səbəbdən Almaniya kənd təsərrüfatı sektoruna dövlət dəstəyi ölkənin iqtisadi siyasətinin məcburi elementlərindən sayılır.

Bəllidir ki, kənd təsərrüfatı sektorunun ən vacib xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, ölkə əhalisini ərzaqla, sənayeni xammalla təmin edir. Pərakəndə məsul dövriyyəsinin təqribən dördüdə üç hissəsi bu sektorun məhsulları hesabına formalaşır. Əhəlinin həyat səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə kənd təsərrüfatının inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Bu səbəbdən dövlət öz vətəndaşlarının maddi rifahının yüksəldilməsi nöqtəyindən ölkədə kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafına xüsusi qayğı göstərməlidir. Buna görə də, hər inkişaf etmiş ölkədə olduğu kimi

ölkəmizdə də hökumət bu sahənin inkişafına aktiv tənzimləmə siyasəti yeritməlidir. Bu zaman dövlət yalnız işgüzar tərəfdaş kimi deyil, həm də bir himayədar kimi çıxış etməlidir.

Dünyada kənd təsərrüfatı sektorunun fəaliyyət təcrübəsi göstərir ki, hətta inkişaf etmiş ölkələrdə belə kənd təsərrüfat sahəsi dövlətin xüsusi nəzarəti və qoruması altında olan müstəqil bir sahədir. Göstərmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı sahəsi ABŞ-da yeganə sahədir ki, o, ümumilikdə dövlətin iqtisadi siyasətindən asılı olmayaraq federal qurum tərəfindən tənzimlənir. Bu onu göstərir ki, Amerika iqtisadiyyatında ərzaq məhsullarının istehsalı və istehlakı fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Kənd təsərrüfatının iqtisadi və hüquqi tənzim edilməsi milli təhlükəsizliyə və əhalinin qida məhsulları ilə təmin edilməsi ilə cəmiyyətin sağlamlıq dırılması məcburiyyətinə əsaslanır.

İnkişaf etmiş və qərb ölkələrinin təcrübəsi də göstərir ki, ümumilikdə sənaye üzrə orta statistika ilə müqayisədə kənd təsərrüfatı əsas fondlarla daha çox silahlanmalıdır. Ötən əsrin 50-60-cı illərində inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatında əməyin fondlarla silahlanma səviyyəsi sənaye ilə müqayisədə iki dəfədən daha çox idi.

Kənd təsərrüfatı sektorunun ən mühüm cəhətlərindən biri də onun öz təbiətinə görə iqtisadiyyatın daha zəif inhisarlaşdırılmış sahəsi olmasından irəli gəlir. Bu onunla əlaqədardır ki, kənd təsərrüfatı ilə məşğul sahibkarlıq subyektləri ölkə ərazisində pərakəndə halda yayılmış çoxsaylı, bir-biri ilə əlaqəsi zəif olan istehsalçıların məcmusudur və onların heç biri ayrı-ayrılıqda bazara ciddi mənada təsir göstərə bilmir. Bununla belə, sağlam rəqabət mühitində daha çox inhisarlaşmış sahələrdə qiymətlər əsasən artan tempə dəyişilir və nəticədə aqraq sənayenin qiymət məngənəsində sıxılaraq tədiyyə qabiliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə itirir. Beləliklə, kənd təsərrüfatı səmərəli olmayan və çox vaxt kölə şəraitini qəbul etdirən inhisarçı müəssisələrin ciddi təzyiqinə məruz qalır.

İnkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində kənd təsərrüfatı mütəmadi olaraq ticarət, sənaye və bank inhisarları tərəfindən istismar obyektinə çevrilir. Onlar “qiymət qayçı”, kontrakt müqavilələri, inteqrasiyanın müxtəlif üsulları, kredit və s. məsələlərlə

bağlı şərtlərini kənd təsərrüfatına məcbur qəbul etdirirlər. Belə hərəkətlərin nəticəsində kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin əldə etdikləri izafi dəyərinin əhəmiyyətli bir hissəsi aqrar sahədə yığım mənbəyi kimi istifadə olunmaq əvəzinə inhisarçı strukturların əlavə mənfəətinə çevrilir.[15]

Postsovet ölkələrinin çoxsunda, Şərqi Avropa ölkələrində islahatların birinci mərhələsində kənd təsərrüfatı iqtisadi sistemin adi bir sahəsi hesab edildiyindən kənd təsərrüfatında bazar iqtisadi sisteminə transformasiya üçün müstəqil bir sahə proqramı işlənməsinə cəhd edilməmişdir. Bu kontekstdə təkcə sahənin transformasiyasını ümumi iqtisadi proseslər və normalar çərçivəsində yerinə yetirmək nəzərdə tutulmuşdu. Yəni ki, dövlətlərin kənd təsərrüfatı sistemində və onunla qonşu sektorlarda cərəyan edən iqtisadi prosesləri dövlətin tənzimləməməsi və bazar strukturlarının “oyununa” tam azadlıq verilməsi siyasəti əsas götürülmüşdür.

Göstərmək lazımdır ki, islahatların ilkin mərhələsində əsas vəzifə qiymətlərin tam azadlaşdırılması, ərzaq üçün dotasiyaların və kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarına subsidiyaların praktiki olaraq tam ləğv edilməsindən ibarət oldu. Bu qayda ilə formalaşdırılan bazar strukturları ərzaq bazarlarında tezliklə tələblə təklif arasında tarazlıq yaradacaq, daxili bazarda rəqabət mühiti kortəbii olaraq formalaşacaqdır.

Kənd təsərrüfatında həyata keçirilən islahatların digər istiqamətləri dövlət satınalmalarının dayandırılması, torpaq islahatı və əmlakın dövlətsizləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı firmalarının bir sıra toxumçuluq, damazlıq və b firmalar istisna olmaqla və kaən təsərrüfatına aid digər firmaların dövlətsizləşdirilməsindən və bazar müəssisələri sisteminin - əmttə birjalarının yaradılmasından ibarət oldu.

Başqa cür desək, bu keçid iqtisadiyyatı ölkələrində islahatların ilkin mərhələsində kənd təsərrüfatı sahəsinin inkişafına hüquqi müdaxilənin radikal şəkildə məhdudlaşdırılması, onun funksiyalarının yalnız bazar mexanizminin işə salınması və qorunması üçün təşkilati-hüquqi şəraitin yaradılması, torpağın və istehsal vasitələrinin dövlətsizləşdirilməsi probleminin həllinə xidmət edirdi. Nəticə etibarlı ilə

kənd təsərrüfatı və bütövlükdə aqrar sektor “bazarın özünü tənzimləməsi” sisteminin tabeliyinə verildi.

Qeyd edilənlərə əsasən, həm postsovet ölkələrində və həm də Şərqi Avropanın keçmiş sosialist ölkələrinin çoxsunda həyata keçirilən islahatlar təcrübəsinin təhlilindən məlum olur ki, bu islahatların əsasını “şok terapiyası” mexanizmi təşkil edir. Bir qrup iqtisadçı alimlərin fikrincə qeyd edilən ölkələrdə həyata keçirilən “şok terapiyası” əvvəlki qurumların və sistemlərin dağıdılması vasitəsinə çevrilərək, yavaş-yavaş sivil bazar iqtisadiyyatına keçmək üçün müəyyən ilkin şərait yaradıla bilər.

Yuxarıda verilənlərə əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, bazar iqtisadi sisteminə keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə dövlət aqrar siyasətə yenidən nəzər salmalı və bu zaman iqtisadi və hüquqi tənzimlənməyə xüsusi diqqət ayırılmalıdır. Yeni iqtisadi siyasətin əsasını təşkil edən konsepsiya bundan ibarət olmalıdır ki, kənd təsərrüfatı milli iqtisadiyyatın xüsusi sahəsi kimi öz lazımı yerini tapsın. Onun inkişafı və fəaliyyəti XX əsrdən miras qalmış sadə bazar münasibətləri ilə deyil, XXI əsrin əvvəllərinə aid olan müasir şəraitə dövlətin və bazarın xüsusi mənafeələrinin mürəkkəb şəkildə inkişafına əsaslanmalıdır.

Dövlət və bazar sistemini münasibətlərinə paralel kateqoriyalar kimi yanaşılması müasir şəraitdə nə praktiki nə də elmi cəhətdən məqsədə müvafiq deyildir. İqtisadiyyatda dövlətin müdaxiləsinin inkar edilməsi və yaxud kifayət dərəcədə dəyərləndirilməməsi bazarın mütləqləşdirilməsidir. Bununla bərabər bunun əksinə olan münasibətlə razılaşmaq da çətindir. Ona görə də bu kateqoriyalar arasında ölçülüb-biçilmiş rəasional nisbətlər müəyyən edilməlidir. Bu nisbətlər dövlətin iqtisadi və ictimai-siyasi vəziyyətindən asılı olaraq müxtəlif səviyyəli olurlar.

1.2. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi inkişafının təmin edilməsində kənd təsərrüfatı sektorunun rolu

Ticari və iqtisadi münasibətlərinin sürətləndirilməsi, ölkələrarası ticarət

dövriyyəsinin artırılması, tələb bazarında sağlam rəqabət mühitinin yaradılması və başqa bunun kimi amillərə söykənərək dünyanın əksər ölkələri öz iqtisadi sistemlərini qloballaşdırılmasını bir sıra problemlərin həllində ən optimal həll variantı kimi nəzərdə saxlayırlar. Bu kontekstdə təsərrüfat subyektləri maddi-texniki vəziyyətlərindən asılı olmayaraq dünya bazarlarında bərabərhüquqlu şərtlərlə təmsil olunmalı, rəqabət qanunları isə əsas tənzimləyici rolda çıxış etməlidir.[17]

Qeyd etdiyimiz kimi, kənd təsərrüfatı sektoru özünün bir sıra cəhətlərinə görə iqtisadiyyatın digər sektorlarından seçilir. Bu sahənin özünəməxsusluğu kənd təsərrüfatı istehsalının bir sıra obyektiv və subyektiv amillərdən ciddi asılı olmağından irəli gəlir. Su və torpaq resurslarının aşınma proseslərinin intensivləşməsi, böhran və tənəzzül halları, kənd təsərrüfatı və qida məhsullarına istehsal-istehlak nisbətinin qeyri-proporsional dəyişməsi, kənd təsərrüfatı sektorunda disparitetlik və s. kənd təsərrüfatı sahəsi üçün əlavə çətinliklər yaradır. Qeyd edilənlərin hər biri müasir şəraitdə çevik aqrar siyasətin yerinə yetirilməsini tələb edir. Kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi, ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi üçün etibarlı əsasların formalaşdırılması, həmçinin milli təsərrüfat subyektlərinin qlobal bazarlarda artan rəqabətlə uyğunlaşması üçün müasir aqrar siyasət kənd təsərrüfatı sektorunun qlobal bazarlarda rəqabətə davamlı olmasına möhkəm baza yarada bilməlidir.

Dünya miqyasında baş verən qloballaşma və qlobal istehlak bazarının strukturundakı dəyişmə dinamikası ilə ayaqlaşmaq üçün kənd təsərrüfatı sektoru üzrə həm istehsal münasibətlərinin, həm də hüquqi-normativ bazanın qlobal tələb və normalara uyğunlaşdırılması, bununla da milli istehsalın rəqabətqabiliyyətli olmasının təmin edilməsi ölkədə kənd təsərrüfatında həyata keçirilən siyasətin ən başlıca məqsədi olmalıdır. Hədəflənən bu məqsədə çatmaq üçün, zənnimizcə, aşağıda qeyd edilən sahələri aparılan siyasətin başlıca prioritetləri kimi qəbul edib vahid strategiya halında formalaşdırmaqla yaxşı nəticələr əldə etmək olar:

– kənd təsərrüfatı sektoru üzrə milli qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi;

- ərzaq təhlükəsizliyi məsələsini ön plana çıxarılması;
- qida təhlükəsizliyi tədbirlərinin həyata keçirilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə idxaldan asılılığın azaldılması;
- sektor üzrə elmi tədqiqatların aparılmasının dəstəklənməsi;
- torpaq və su ehtiyatlarından səmərəli istifadə və mühafizəsinin təşkili;
- urbanizasiya prosesinin azaldılması;
- kəndlərdə ixtisaslı kadrların yerləşdirilməsi;
- ixrac potensialının genişləndirilməsi.

Kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin qeyd edilən müddələrinin hər biri olduqca vacib əhəmiyyətə kəsb edir və ciddi tədbirlər sisteminin işlənilib-hazırlanıb ardıcıl surətdə yerinə yetirilməsini tələb edir. Vurğulandığı kimi, hal-hazırda istehsal münasibətləri təsərrüfat subyektlərinin nə dərəcədə rəqabətə davamlı olmasından asılıdır. Xüsusilə də, kənd təsərrüfatı və qida məhsullarına artan tələb istehlak bazarında rəqabəti daha da intensivləşdirmişdir. Bu amildən məlum olur ki, istehsalçılar müasir texnologiyalardan və ETT-nin nailiyyətlərindən bəhrələnməli, beynəlxalq standart və normaların şərtlərinə uyğun məhsullar istehsal etməlidirlər. İnnovasiyaların, elmi-teniki yeniliklərin istehsalata tətbiqi və müasir standartlara cavab verən texniki normalara uyğun istehsalat sferalarının formalaşdırılması qloballaşan dünya iqtisadiyyatında rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalına uyğun şərait yaradacaqdır.

Dövlətin kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirdiyi siyasətin başlıca olaraq aşağıda göstərilən istiqamətləri fərqləndirilir [9]:

- Torpaq siyasəti – problemlərin hüquqi cəhətdən həll edilməsi, yerin təkində baş verən dəyişikliklərin tənzimlənməsi və s.
- Sosial siyasət - kənd ərazilərinin müasirləşməsi və inkişafı, gəlirlərin yaradılması və yenidən bölgüsü siyasəti, kəndlərdə mövzud olan sosial infrastrukturun daha inkişaf etdirilməsi, sosial təminat məsələləri
- Maliyyə siyasəti – kənd təsərrüfatı sahəsində kreditləşməyə dövlət köməyi, fiskal maliyyələşdirmə kanallarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi

Ərzaq məhsulları bazarının inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasət – daxildə istehsal kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının stimullaşdırılması; ixrac proseslərinin stimullaşdırılması; daxili bazarı qorumaq üçün bazara azad giriş və çıxışların məhdudlaşdırılması. Qeyd edilənlərdən məlum olduğu kimi, hal-hazırda istifadə olunan təcrübə həm yerli istehsalçıların stimullaşdırılması, həm də yerli bazarın proteksiya edilməsi məqsədilə kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi tənzimlənmə metodlarından aktiv olaraq istifadə edilir.

Bununla belə, Azərbaycan və digər postsosialist ölkələrində kənd təsərrüfatı sektorunun tənzimlənməsinin qarşısında duran məsələlər bir qədər spesifik və mürəkkəbdir. Çünki, qeyd edilən ölkələrdə aşağıda qruplaşdırılmış üç təməl problemi eyni vaxtda həll etmək məcburiyyəti ilə qarşı-qarşıyadırlar:

Mövcud sistemin transformasiyasının yerinə yetirilməsi. Yarım əsrdən artıq bir müddətdə inzibati-amirlik sistemində yaşayan keçid iqtisadiyyatlı dövlətlərdə azad bazar münasibətlərinin formalaşması üçün köklü islahatlar həyata keçirilməlidir.

İqtisadi sistemin strukturunun yenidən formalaşdırılması. Sözü gedən dövlətlər sosializm dövründə qapalı iqtisadiyyatda olduqları üçün beynəlxalq əmək bölgüsünün təsirlərindən kənarda qalmışdır. Məhz bu səbəbdən qeyd edilən respublikaların iqtisadi sistemlərinin mövcud quruluşu beynəlxalq əmək bölgüsünün təsiri altında və bazarda sahib olduqları rəqabət üstünlüklərinə görə deyil, keçmiş SSRİ-nin vahid xalq təsərrüfatı kompleksinin maraqları əsasında qurulmuşdur. Digər bir dəyişlə, transformasiya siyasəti həyata keçirən dövlətlərdə milli iqtisadi inkişaf, eyni zamanda mövcud iqtisadi potensial nöqtəyi-nəzərindən uğursuz, qeyri-təkmil struktur-quruluşu sahib, tam olmayan bir iqtisadi sistem vardır. Bu səbəbdən qeyd edilən ölkələrin iqtisadi sistemlərinin rəqabətqabiliyyətli sahələri müəyyən etməklə sistemli surətdə struktur dəyişiklikləri həyata keçirilməlidir.

Ölkədəki mövcud iqtisadi sistemin səmərəli uğurlu şəkildə dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası. Postsosialist ölkələr azad bazar prinsiplərinə və sahib olduqları müqayisəli üstünlüklərə söykənən uğurlu iqtisadi sistemin yaradılması ilə bərabər, həmin ölkələrin bu kontekstdə qlobal iqtisadi sistemə inteqrasiyası da

olduqca əhəmiyyət kəsb edən məsələdir.

Göstərilən bu təməl məsələləri qeyd edərək belə bir qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycan kimi ölkələrin kənd təsərrüfatı sektorundakı həyata keçirdiyi siyasətin hədəfləri, əsasən, üç istiqaməti özündə birləşdirməlidir:

1) Bir sıra islahatlar həyata keçirməklə kənd təsərrüfatında sektorunda bazar iqtisadi münasibətlərinin formalaşdırılmasına nail olunması və bu sektorun bazar prinsipləri əsasında iqtisadi və hüquqi tənzimlənməsi sisteminin yaradılması;

2) kənd təsərrüfatı sektorunun milli potensiala, yerli tələbatə və beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərinə proporsional təkmil quruluşun yaradılması;

3) beynəlxalq kənd təsərrüfatı bazarına uğurlu inteqrasiyanın təmin olunması.

Birinci prioritetdəki hədəf nöqtəyi-nəzərindən kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin məqsədi və vəzifələrinə, mövcud olan elmi-təcrübi tədqiqatların nəticələrinə söykənərək aşağıdakıları aid etmək olar:

a) islahatlar həyata keçirməklə kənd təsərrüfatı sektorunda xüsusi mülkiyyətin inkişafına və bütövlükdə, bazar iqtisadi əlaqələrinə söykənən iqtisadi sistemin formalaşdırılmasını təmin etmək;

b) kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını tənəzzül vəziyyətindən qurtarmaq;

c) ölkədə ərzaq məhsulları bolluğu yaratmaq.

Qeyd edilənlərlə əlaqədar olaraq həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan vəzifələri isə aşağıdakı kimi vermək olar:

– kənd təsərrüfatı sektorunun yenidənqurulması, torpağın dövlətsizləşdirilməsi və sektorun istehsal vahidlərinin yenidən təşkil olunması.

– kənd təsərrüfatı sektorunda yeni bazar münasibətlərinin təşkili, istehsalçı firmaların özəlləşdirilməsi, azad bazar münasibətlərinin bərqərar olunması.

– ölkənin kənd təsərrüfatı məhsullarına, eyni zamanda da qida məhsullarına olan tələbinin yerli istehsal hesabına ödənilmə səviyyəsinin artırılması.

Qeyd edilən məqsəd və vəzifələri həyata keçirdikdən sonra keçid iqtisadiyyatlı dövlətlər üçün əsas olan növbəti problem kənd təsərrüfatı sektorunun bazar

münasibətləri əsasında tənzim edilməsi sisteminin yaradılmasıdır. Bu nöqteyi-nəzərdən, başlıca vəzifələr kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- bazar iqtisadiyyatının şərtlərinə uyğun şəkildə normativ-hüquqi bazanın yaradılması;
- kənd təsərrüfatı bazarlarında sağlam rəqabət mühitinin yaradılması;
- kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı və dayanıqlı inkişafının stimullaşdırılması;
- düzgün proteksionizm siyasətinin həyata keçirilməsi, ərzaq məhsullarının idxalına rüsumlar, gömrük tənzimləməsinin köməyi ilə ərzaq təhlükəsizliyinin məsləsinin təminat altına alınması;
- beynəlxalq investisiyalar üçün əlverişli investisiya mühitin formalaşdırılması;
- kənd təsərrüfatı sektorunun problemlə məsələləri üzrə əsas elmi-texniki istiqamətlərin maliyyələşdirilməsi.

İkinci prioritetdəki hədəf kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin məqsədləri isə daha geniş və əhatəlidir. Bu səbəbdən, başlıca olaraq, rəqabət üstünlüklərindən uğurlu istifadə olunması və rəqabətə davamlılığın artırılması nöqteyi-nəzərindən hüquqi tənzimlənmənin nəzəri və praktiki məsələlərinin tədqiq edilməsi zəruri əhəmiyyət kəsb edən məsələdir.

Hal-hazırda kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin daha yaxşı başa düşülməsi və təsirinin yüksəldilməsi səbəbilə bu sektorun özünəməxsus xüsusiyyətlərinin və milli iqtisadiyyatda oynadığı rolun daha da ciddi tədqiq edilməsi ehtiyac vardır. Müxtəlif qaynaqlar əsasında kənd təsərrüfatı sektorunun özünəməxsus xüsusiyyətlərini və milli iqtisadiyyatda oynadığı rolu aşağıdakı şəkildə göstərmək mümkündür:[19]

- Kənd təsərrüfatı sektorunun əhalinin həyatı üçün gündəlik tələbat mallarının əksər hissəsini təmin edir. Bu məhsulların əhəmiyyətli hissəsini kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal olunan ərzaq məhsulları təşkil edir. Bu nöqteyi-nəzərdən ərzaq məhsulları təmin olunma sisteminin coğrafi mühit və mədəni amillər

əsasında formalaşdığını, insanların ərzaq məhsulları ilə təminatının strateji əhəmiyyət kəsb etdiyini ələ alaraq hər ölkənin spesifik, müstəqil kənd təsərrüfatı sisteminin olması ictimai bir vəzifə kimi meydana çıxır;

– kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal olunan məhsullar sənaye müəssisələrinin əsas xammal resursudur. Toxuculuq, yeyinti kimi bir sıra sənaye müəssisələrində istehsal olunan əsas xammal resursları kənd təsərrüfatı sektoru tərəfindən təmin olunduğundan bu sektor davamlı və dayanıqlı sənaye inkişafı nöqtəyi-nəzərindən də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir;

– kənd təsərrüfatı sektoru, həmçinin sənaye məhsulları üçün geniş bazardır. Xüsusilə maşınqayırma və neft-kimya olmaqla bir çox sənaye sahələrinin məhsulları kənd təsərrüfatı sektorunda geniş şəkildə istifadə olunur;

– kənd təsərrüfatı sektoru inkişafda olan ölkələrdə əhalinin məşğul olduğu əsas sektordur. Hazırda məşğul əhalinin Aİ-da 3-4%-i, ABŞ-da 1,5-2%-i, İEOÖ-də 55-60%-i, Azərbaycanda isə 40%-i kənd təsərrüfatı sektorunda işləyir;

– kənd təsərrüfatı sektorunda mövcud olan kapital yığımları sənaye müəssisələri üçün investisiya resursudur. II Dünya müharibəsindən sonra inkişaf iqtisadiyyatının mühüm tədqiqat obyektlərindən biri də kənd təsərrüfatı sektorunda yardılan əlavə dəyərin ölkənin sənaye ölkəsi olması yolunda uğurlu istifadə olunması ilə əlaqədardır;

– kənd təsərrüfatı sektoru ətraf mühitin təmizliyi nöqtəyi-nəzərindən səmərəli sahədir. Bu sahədə tullantısız texnologiyadan istifadə edilmə imkanlarının böyük olması onu ekoloji cəhətdən səmərəli edir;

– kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal olunan əmtəələrin əhəmiyyətli bir qismi ixrac olunduğundan ölkə üçün valyuta mənbəyi rolunu oynayırlar. İnkişafın başlanğıc mərhələsində olan respublikalarda sənayeləşməyə təkan verən amillərdən biri də xarici kapitalın ölkəyə cəlb edilməsidir edilməsidir. Bu amil idxalın yerinə yetirilməsində kənd təsərrüfatı sektorunun ixracından əldə edilən kapital resursları əsas qaynaqdır;

– kənd təsərrüfatı sektoru elmi-texniki inkişafın təsirinə ən çox məruz qalan

sektorlardandır. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı sektorunda məşğulluğun payının cəmi 2-4% olması elmi-texniki inkişafın göstəricisidir və bu iqtisadi fəal əhalinin digər sahələrə yönəldilməsinə rəvac edir. Digər bir tərəfdən elmi-texniki inkişaf məhsul çoxluğu yaradaraq qiymətlərin aşağı düşməsinə və əhalinin sosial vəziyyətinin daha da yaxşılaşmasına kömək edir;

– kənd təsərrüfatı sektorunda məhsul istehsalı prosesi daha çox təbii mühitdən asılıdır. Kənd təsərrüfatının sektorunda istehsalatın əsas amili torpaq olduğundan bu sahədəki istehsala istehsalçılar tərəfindən tam nəzarət oluna bilmir. Yəni ki, istehsalçının iradəsindən kənarında baş verən fors-major halları – daşqın, quraqlıq, sel, gözlənilməz şaxta, zərərverici həşəratların yayılması kimi təbiət fəlakətlər istehsal səviyyəsinə birbaşa təsir edir;

– Dövlətin kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirdiyi siyasət regional siyasət kimi bir sıra milli səviyyədə həyata keçirilən siyasət istiqamətləri ilə sıx əlaqədədir. Bəllidir ki, beynəlxalq miqyasda kənd təsərrüfatı sektoru fəaliyyətləri müəyyən ərazilər üzrə yerləşmişdir və kəndlərdə yerləşən əhali tərəfindən tərəfindən həyata keçirilir. Bu nöqtəyi-nəzərdən kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirdiyi siyasət regional inkişafı ilə bağlı bir sıra tədbirlərlə uzlaşdırılmalı və həyata keçirilməlidir;

– kənd təsərrüfatı sektorunda gəlirlər və qiymətlər yüksək fərqlənmə nümayiş etdirir. kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbin qeyri-elastikliyi, istehsal şəraitinin təbii amillərdən asılılığı və mövsümliliyi, yüksək rəqabətlik kənd təsərrüfatı sektorunda gəlirləri və qiymətləri intensiv surətdə dəyişdirən əsas amillərdəndir;

– kənd təsərrüfatı sektorunda rəqabət daha mühiti daha sağlamdır. Çoxlu sayda istehsalçı mövcud olduğundan sağlam rəqabət mühitinə geniş imkanlar açılsa da bəzən rəqib istehsalçıları əkib-becərilən torpaqların həcmi müəyyən etmək kimi istehsal qərarlarını proqnozlaşdırmağın çətin olması bazar strukturunu düzgün qiymətləndirməyə imkan vermir;

– kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal ərazilərinin kəmiyyətə böyük olması əlavə xərclər meydana gətirir. Ələlxüsus gəlirlərin bölgüsündə iştirak etməyən

işçilərə nəzarət etmək üçün böyük həcmdə əlavə xərclər tələb edilir

– kənd təsərrüfatı sektorunda düzgün olmayan informasiya məsələsi qeyri-mükəmməl sığorta və kredit bazarının yaranmasına səbəb olur. Ona görə ki, gəlirlərin tez- tez dəyişməsi sığorta və kredit kontraktlarının bağlanmasına təsir göstərir və bu da maliyyə bazarlarının bu sektorda olan mənafeələrini zəiflədir;

Kənd təsərrüfatı sektorunun yuxarıda qeyd edilən iqtisadi inkişafda rolu və bəzi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq formalaşdırılan kənd təsərrüfatı siyasəti bu gün milli səviyyədə həyata keçirilən siyasətin tərkib hissəsi olmaqla fərqli istiqamətləri özündə birləşdirir və bu zaman kənd təsərrüfatı sektor və kənd təsərrüfatı sektoru istehsalçılarının daim dövlətin xüsusi qoruyucu tədbirlərinə tabe tutulması prinsipi gözlənilir.

Kənd təsərrüfatının, kəndlərdəki yaşayış məntəqələrinin, ümumiyyətlə aqrar-sənaye komplekslərinin inkişaf konsepsiyalarının, taktiki və strateji məqsədlərinin işlənilib hazırlanması, həyata keçirilməsi istiqamətlərinin konkret tədbir və mexanizmlərinin əsaslandırılması, eyni zamanda yerinə yetirilməsi üzrə iqtisadi, sosial, təşkilati və hüquqi xarakterli tədbirlərin məcmusu kimi xarakterizə edilə biləcəyimiz kənd təsərrüfatı siyasəti bazar iqtisadiyyatı şəraitində qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələr nöqtəyi-nəzərindən fərqli mənə kəsb edir. Strateji məqsədi kənd təsərrüfatı istehsalçıları düzgün və zəruri həyat səviyyəsi, əhalini aşağı qiymətlərlə və zəruri miqdarda qida məhsulları, sənaye müəssisələrini işə lazımı xammalla təmin etmək olan kənd təsərrüfatı siyasəti bir sıra alt məqsədləri də özündə bürüzə verir:

- İstehsalın bazar tələblərinə uyğun, xarici və daxili istehlak tələbi istiqamətində istiqamətləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi;
- Respublikanın ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- Kənd təsərrüfatı sektorunun bütövlükdə bazar iqtisadi sisteminə inteqrasiyası;
- Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında məhsuldarlığın və keyfiyyətin yüksəldilməsi;
- Cəmiyyət və dövlətdə siyasi və iqtisadi balansın qorunması;

- İxracatın həcmnin böyüdülməsi və beynəlxalq ticarət sistemə uyğunlaşdırılması;
- Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının gəlirlərinin stabiləşdirilməsi və onların həyat standartlarının yüksəldilməsi;
- Təbii resursların qorunması və səmərəli istifadəsi məqsədilə tarazlı və ətraf mühitin qorunması standartlarına uyğun infrastrukturun yaradılması.

Qeyd edilənlərlə yanaşı bazar iqtisadiyyatı şəraitində aparılan kənd təsərrüfatı siyasəti tədbirləri mövcud olan təsərrüfat münasibətlərinin səmərəliliyini yüksəldərək, onların daha da inkişaf etdirilməsinə xidmət edərsə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində əvvəlki münasibətlərin tamamilə aradan götürülüb yeniləri ilə əvəzlənməsinə xidmət edir və yenilərini formalaşdırmaq yolu ilə aparılır. Bu fonda sabit iqtisadiyyat şəraitində kənd təsərrüfatı siyasəti məhsulların buraxılış həcmi və qiymətini lazımi səviyyədə saxlamaq, onların sığorta olunmasını təmin etmək, su və torpaq resurslarını qorumaq, kənd təsərrüfatına xammal yardımı etmək, kənd təsərrüfatı sahəsində elmi-tədqiqatları genişləndirmək, dünya bazarlarında məhsulların satışını stimullaşdırmaq, fermerlərin kreditləşdirilmə problemlərini həll etmək kimi vəzifələri həyata keçirsə də, bazar iqtisadi sistemində onun qarşısında aşağıdakı məqsədlərin həyata keçirilməsi durur:[15]

1. Kənd təsərrüfatı bazarının liberallaşdırılması: Kənd təsərrüfatı sektorunda emal olunan məhsulların və sərf edilən resursların bölgüsündə planlı iqtisadiyyata xas olan dövlət inhisarını aradan qaldıraraq bu funksiyanın liberal bazarlara verilməsini nəzərdə tutur. Başlıca tədbirlər də kənd təsərrüfatı istehsalçı və istehlakçılara olan subsidiya və dotasiyaların məhdudlaşdırılması, ticarətin və qiymətlərin azadlaşdırılmasıdır. Belə olan halda dəyişən qiymətlər, gəlirlər və başqa monetar kəmiyyətlər istehsalçı və istehlakçıların seçimlərini müəyyən edən əsas amilə çevrilməklə respublikada kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, istehlakı, ticarətinin həcm və strukturunun intensiv surətdə dəyişilməsinə səbəb olur;

2. Kənd təsərrüfatı sektorunda yeni təsərrüfat-mülkiyyət münasibətlərinin yaradılması: Bu istiqamətə bələdiyyə və dövlət mülkiyyətində olan obyektlərin

müəyyən edilməsi, torpaq islahatının aparılması və nəticəsində bələdiyyə, meliorasiya və su təsərrüfatı qurumları üzərində mülkiyyət münasibətlərini dəyişdirməklə onlardan daha düzgün istifadənin formalarının müəyyən edilməsi, dövlət və xüsusi mülkiyyətə aid olan torpaqların ayrılması, sosial infrastruktur obyektlərində yeni təsərrüfat münasibətlərinin yaradılması, kənd təsərrüfatı istehsalı müəssisələrinin və infrastruktur obyektlərinin özəlləşdirilməsi və.s aiddir;

3. Kənd təsərrüfatı sistemlərinin yenidən qurulması: Dövlətsizləşdirmə və torpaq islahatı kimi tədbirlərlə təsərrüfat sistemlərində mülkiyyət münasibətləri, təşkilatlanma, istehsal növünün və idarəetmə formalarının dəyişdirilməsini və bununla da səmərəliliyin artırılması nəzərdə tutulur. Bu zaman sovxoz və kolxozların bazasında və dövrüyyəyə cəlb olunmuş yeni torpaqlar üzərində xüsusi mülkiyyətli təsərrüfat subyektləri, birgə mülkiyyət hüququna söykənən müştərək təsərrüfatlar, səhmdar cəmiyyətləri, kooperasiyalar və dövlət mülkiyyətinə əsaslanan dövlət kənd təsərrüfatı firmaları və səhmdar cəmiyyətlərinin formalaşdırılması əsas problemlərdəndir;

4. Kənd təsərrüfatı sektorunda kommersiya və ticarət infrastrukturunun formalaşdırılması: Bazar orientasiyalı, uğurlu fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı iqtisadi sisteminin tələblərini ödəyən dövlət və özəl institutlarının və qurumlarının və ya xidmətlərinin formalaşdırılmasından ibarətdir. Buraya aqrobanklar, sığorta, kredit və digər maliyyə institutlarının, bazarda informasiya-məlumat sistemlərinin, bölüşdürmə, təchizat və satış sistemlərinin, bazar subyektləri arasında meydana gələn münasibətləri tənzim edən hüquq infrastrukturunun formalaşdırılması kimi məsələlər aiddir;

5. Kənd təsərrüfatı bölməsində dövlət təminatı mexanizminin formalaşdırılması: Kənd təsərrüfatı sektorunda sosialist respublikasına aid olan sərt inzibati-amirlik idarəetmə mexanizmindən bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə söykənən və demək olar ki, bütün ölkələrə xas olan kənd təsərrüfatı sektorunun dövlət təminatı mexanizmini özündə birləşdirən iqtisadi idarəetmə mexanizminin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. Belə olan halda kənd təsərrüfatı infrastrukturunu firmalarının inkişafı, bir

sıra vergi və maliyyə gözəştlərinin olunması, kənd təsərrüfatı bazarının tənzimlənməsi, kəndlərdə yaşayan əhalinin sosial müdafiəsi, kənd təsərrüfatı bölməsində çalışan ixtisaslı kadrların hazırlanması, sektorun elmi-texniki təminatı kimi məsələlər başlıca məsələlərdəndir.

1.3. Kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi-hüquqi tənzimlənməsinin beynəlxalq təcrübəsi

Beynəlxalq təcrübədən məlumdur ki, kənd təsərrüfatının sektorunda sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənmə və dövlət tərəfindən dəstəklənməsi sistemi əhalinin və dövlətin maraqlarına uyğun şəkildə yerinə yetirilir. Belə olan halda dövlətin birinci vəzifəsi bazar iqtisadiyyatının şərtlərinə uyğun olaraq sahibkarlıq subyektlərinin səmərəli fəaliyyəti göstərməsi üçün iqtisadi və hüquqi tənzimlənmə mexanizmini yaratmaqdan ibarətdir.[16]

Qeyd etmək olar ki, inkişaf etmiş qərb ölkələrin çoxsunda kənd təsərrüfatında sistemində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə dövlət tərəfində bir çox güzəştlər edilir. Çünki kənd təsərrüfatı sektoru cəmiyyətin əksər hissəsinin məşğulluğunu təmin edir və yenilikçi dəyişikliklərin tətbiqinə şərait yaradır.

Kənd təsərrüfatında istehsalın miqyasının müntəzəm artımı, artımın nəticələrinin həyat keyfiyyətinə təsiri, iqtisadi sferada cəmiyyətin və dövlətin qarşısında duran problemlərin çətinləşməsi ilə əlaqədar bütün iqtisadi sistemin, bu sistemin ayrı-ayrı sektorlarının və elementlərinin fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi zərurəti artır. Bu kontekstdə dövlət və bazar tənzimlənmə mexanizmlərinin uyğunlaşdırılması nəzərə tutulmaqla, dövlət qurumlarının seçilmiş sahibkarlıq subyektləri ilə qarşılıqlı fəaliyyətinin təşkili formaları, habelə idarəetmənin məqsədləri, mexanizmləri əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Təcrübədə inkişaf etmiş qərb ölkələrinin hər birində kənd təsərrüfatı sferasında hüquqi, inzibati və iqtisadi dəstəyin müxtəlif forma və metodlarından istifadə edirlər.

Kənd təsərrüfatı sektorunda sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsasını bu sektorun inkişafında əlverişli mexanizmin yaradılması, məzmunu isə sahibkarlığın məqsədyönlü inkişafı üçün dövlət orqanları tərəfindən hüquqi və

iqtisadi təminat və stimulların verilməsi, eləcə də güzəştli əsaslarla sektora investisiya və maliyyə resurslarının qoyuluşunun təşkilindən ibarətdir.

Dövlət tərəfindən stimullaşdırma siyasətinə, hər şeydən öncə, güzəştli kredit proqramlarının işlənilib hazırlanmasını və reallaşdırılmasını təmin edən normativ-hüquqi aktlar, güzəştli subsidiyalar, dotasiyalar, birbaşa və zəmanətli kreditlər, vergi güzəştləri, vergi amnistiyaları və maliyyə-iqtisadi dəstəyin başqa formaları daxil edilir. Dövlətin və sahibkarlıq subyektlərinin maraqlarının uyğunlaşdırılması dövlətin tənzimlənmə siyasətinin aşağıdakı istiqamətləri ilə təmin edilir:

- təkrar istehsal prosesinin sürətləndirilməsi ilə sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi gücünü və maliyyə dayanıqlığını yüksəltmək, bazarda daha çox tələb edilənlərin layihələndirilməsi və bu layihələrin icrası;

- sektorda təsərrüfat subyektlərinin yüksək texnoloji sahələrdə yeni bazar segmentlərinin formalaşdırılması, istehsal müəssisələrin rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsini təmin edən innovasion fəaliyyətinin stimullaşdırılması;

- sahibkarlıq subyektlərinin mülkiyyətinin, əmlakının və əmlak hüquqlarının müdafiə edilməsi, bu hüquqların əldə olunması, toplanması və institusional dəyişikliklərin gedişatında uğurlu təkrar istehsala köməyi təmin edən hüquqi bazanın və institusional mexanizmlərin formalaşdırılması və s.

İnkişaf etmiş qərb ölkələrində kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi və stimullaşdırılması üzrə dövlət siyasətinin əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- kənd təsərrüfatı sektorunun iqtisadi artımı;
- kommersiya münasibətlərində bərabər hüquqluluğun və rəqabətə davamlılığın qorunması və sahibkarlıq fəaliyyətinin uğurlu inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılması;

- sektorda rəqabət qabiliyyətinin və məşğulluğun artırılması;

Avropa İttifaqı ölkələrində kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini və inkişafının tənzimlənməsinin və stimullaşdırılmasının çox mühüm istiqamətiki qeyd etmək olar.

Buna misal olaraq sığorta fondlarının və sığorta risklərin sığortalanması fondlarının dövlət büdcəsi tərəfindən maliyyələşdirilməsi əsasında birbaşa subsidiyalaşdırılması və həm də şəxsi və dövlətəmanətlərinin iştirakı ilə yardım fondlarının formalaşdırılması, kreditlərin qaytarılması üçün zəmanətlərin verilməsi, kreditlərin güzəştli faizlərlə verilməsini əsas tənzimlənmə elementləri kimi qeyd etmək olar.

Almaniya Federativ Respublikasında kənd təsərrüfatı sektorunun ümumi daxili məhsulda payı 2-3%-dən yuxarı qalxmır. Buna əsas səbəb kimi iqtisadi sistemin başqa sahələrinin inkişafı kontekstində bu sahənin istehsal imkanları nisbətən kiçik olmasını göstərmək olar. Almaniyada ölkənin iqtisadi inkişafında istehsal sektorlarından asılı olaraq kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri əhəmiyyətli töhfələr verir. Belə ki, kiçik və orta sahibkarlığın daha geniş yayılmış hüquqi forması “məhdud məsuliyyətli cəmiyyət”lərdir və ölkənin qərb hissəsində firmaların 70%-ə qədər məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərdir, şərq hissəsində isə yeni yaradılmış kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin 75%-dən çoxu butəşkilati-hüquqi formanı seçmişdir. Bu ölkədə kiçik biznesə dövlət dəstəyi mexanizminin qarşısında duran başlıca prinsip kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrin iqtisadi gücünün artırılmasını stimullaşdıran dəstəyin verilməsidir. Dövlətdən kömək almaq üçün əsas şərt kiçik və ya orta sahibkarlıq müəssisəsinin iri sahibkarlıq firmasının törəmə firması olmaması, kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrin kapitalında iri firmaların hissəsinin 25%-dən çox olmamasıdır.

Kənd təsərrüfatı sektoru üzrə sahibkarlığa dövlət dəstəyinin Avstriya təcrübəsi sahibkarlıq subyektlərinin ölkədə dayanıqlı və davamlı təsərrüfat inkişafı prinsipinə söylənir. Dövlət qiymət endirimləri haqqında, haqsız rəqabətə qarşı sanksiyalar haqqında, malların hərracda satışı haqqında və s. barədə vaxtında qəbul edilmiş qanunlara və normativ aktlara qeyd-şərtsiz əməl olunması əsasında bazarda ədalətli rəqabəti təmin etmək və antinhisar siyasəti həyata keçirmək səlahiyyətini öz əlinə cəmləşdirmişdir. Kənd təsərrüfatı sferasında dövlət tərəfindən sahibkarların proteksiya edilməsinə xüsusi diqqət ayrılır. Avstriya hökuməti əsas diqqəti, başlıca olaraq, sahibkarlıq üçün əlverişli ilkin şəraitinin yaradılmasına - güzəştli kredit və

subsidiyaların, konyunktura və tələbat barədə məlumatların verilməsinə istiqamətləndirmişdir.

Dövlət tərəfindən rəqabətin mühitinin təmin edilməsi özündə dörd əsas istiqaməti birləşdirir:

- bazarda üstünlüklərə sahib olan müəssisələr üzərində möhkəm nəzarəti nəzərdə tutan antiinhisar və rəqabət qanunvericiliyi;
- işgüzar fəallıq, məşğulluq həmçinin satılan əmtəələrə və xidmətlərə tariflərin qoyulması üçün müəyyən qaydaların və normaların tətbiqi;
- azad sahibkarlıq müəssisələrinin bazara çıxışı normalarının müəyyən qaydada tənzim edilməsi;
- beynəlxalq ticarət əlaqələrin ardıcıl olaraq liberallaşdırılması.

Cənubi Koreya Respublikasında kənd təsərrüfatı sferasının hüquqi tənzimlənmə mexanizmi və yüksək işgüzar fəallıq bir-biri ilə sıx əlaqədar göstəricilərdir. Vurğulamaq lazımdır ki, Cənubi Koreya ABŞ və Yaponiyada olduğu kimi iqtisadiyyatın potensial imkanı olan bütün sektorları üzrə yüksək iqtisadi artım tempinə sahibdirlər. Cənubi Koreyada əksəriyyəti hökumət təşkilatı olmaqla, on beş təşkilat iqtisadi fəaliyyət sektorlarına, xüsusilə kənd təsərrüfatında kiçik sahibkarlıq kateqoriyasına aid olanlara yardım etməklə məşğuldur. Ölkənin Ticarət və Sənaye Nazirliyində kiçik biznes subyektlərinin fəaliyyəti ilə məşğul olan büro mövcuddur və həmin büro kiçik sahibkarlıq müəssisələrinin yaradılmasını stimullaşdırır, banklar qarşısında zəmanətçi kimi çıxış edərək prosesin yerinə yetirilməsinə dəstək verir, əvəzsiz subsidiyalar verir və müxtəlif administrativ məsələlərdə köməklik göstərir.

Tədqiqatlardan məlum olur ki, inkişaf etmiş ölkələrin praktikasında sahibkarlıq orqanlarının iqtisadi qanunlarla tənzim edilməsi iqtisadiyyatın digər sferalarından fərqli olaraq bir qədər böyük miqyasa malikdir. Büdcə subsidiyaları başlıca olaraq kənd təsərrüfatında fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin zərərlərinin ödənilməsində əhəmiyyətli rola malikdir. Dövlət büdcəsi tərəfindən verilən maliyyə yardımları eyni zamanda kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarının maliyyə nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında öz töhfəsini verir. Bilindiyi kimi, kənd təsərrüfatı

sferasında məhsul istehsalçılarının fəaliyyətinin maliyyə nəticələri, başlıca olaraq əldə edilən gəlirlə məhsulun reallaşdırılmasına çəkilən istehsal xərcləri arasındakı fərqdən formalaşır. Keçid iqtisadiyyatı şəraitində mənfəət əslində kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan istehsal subyektlərinin təsərrüfat fəaliyyətinin başlıca həvəsləndirici amili kimi xarakterizə edilir və firmanın maliyyə resurslarının formalaşmasının başlıca mənbəyi kimi özünü göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, əslində kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətindən əldə edilən gəlirin səviyyəsi həmçinin məhsul istehsalına çəkilən xərclərin aşağı salınmasından daha dəqiq desək məhsul vahidinin maya dəyərinin aşağı salınmasından, həm də məhsuldarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsindən bilavasitə asılıdır. Eyni zamanda ölkə bazarında satış qiymətlərinin kənd təsərrüfatın sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri üçün sərf edən olması, son nəticədə isə mənfəətin artımını şərtləndirən başlıca təsəvvüfatı kimi çıxış edir. İnkişaf etmiş və qərb ölkələrinin təcrübəsində bir çox hallarda qiymətlərin və tariflərin tənzimlənməsinə istiqamətlənmiş siyasət həyata keçirilir ki, bu da dolayı yolla kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin məhsulun satışından əldə etdikləri mənfəətin artırılmasına münbit şərait yaradır. Bunlardan əlavə məhsul istehsalçılarının məhsulun maya dəyərinə çəkdiyi xərclərinin müəyyən hissəsinin ödənilməsi, o cümlədən maddi resurslara, elektrik enerjisinə, yanacaq və yağlama materiallarına çəkilən xərclərin bir hissəsinin dövlət büdcəsindən kompensasiya edilməsi də kənd təsərrüfatın sektorunda fəaliyyət göstərən istehsalçıların məhsul satışından qazandıqları mənfəətin həcmində artırılmasında da əhəmiyyətli rolə malikdir. Bütövlükdə isə dövlət büdcəsi tərəfindən verilən yardımlar, həm birbaşa, həm də dolayı yolla kənd təsərrüfatın sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq müəssisələrinin gəlirlərinin yüksəldilməsinə zəmin yaradır.

Qərb ölkələrinin, eləcə də inkişaf etmiş ölkələrin kənd təsərrüfatı sektorunda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafına kömək tədbirləri düşünülmüş vergi siyasəti ilə həyata keçirilir. Ölkəmizin kənd təsərrüfatında mövcud olan təsərrüfat subyektləri bu cür tənzimlənmə vasitəsi üzrə nəzərdə tutulan imtiyazlardan istifadə

edirlər. Belə ki, hal-hazırda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edən sahibkarlıq subyektləri torpaq vergisi istisna olmaqla digər bütün vergi növlərindən azad olunmuşdurlar. Göstərmək lazımdır ki, bu vəziyyət 1999-cu ildən indiyə kimi davam etməkdədir. Ümumiyyətlə beynəlxalq təcrübədə sahibkarlıq subyektlərinə güzəştli vergitutmanın müddəalarına aşağıda- kıları göstərmək olar :

- məhsul istehsalı müəssisələri üçün şirkətin yeni avadanlığa, tikintiyə investisiya qoyuluşları həcmində xərclərdən mənfəət vergisi faizinin ən aşağı səviyyəyə endirilməsi;
- elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə xərclər hissəsi həcmində mənfəət vergisi faizinin aşağı endirilməsi;
- mənfəət hesabına vergiyə cəlb edilməyən xüsusi fondların yaradılmağına icazənin verilməsi;
- mənfəət vergisi faizinin mümkün qədər aşağı salınması;
- mənfəətdən və gəlir vergisində differensiallaşdırılmış sistemin tətbiq edilməsi;
- vergiyə cəlb edilməyən xüsusi ehtiyatın yaradılması;
- sürətləndirilmiş amortizasiya sistemindən istifadə edilməsi.

Göstərmək lazımdır ki, qeyd edilən güzəştlər təkcə kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə deyil, ölkənin “problem rayonlarında” yerləşən və ya iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorlarına aid olan qruplara da şamil olunur. Bütün inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi güzəştli vergi siyasəti əsasən kənd təsərrüfatı istehsal edən müəssisələrə və iqtisadiyyatın başq sektorlarında fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün güzəştli mənfəət vergisi tarifini nəzərdə tutur: Məsələn, Böyük Britaniyada mənfəət vergisi dərəcəsi bütün müəssisələr üçün 35% olduğu halda kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün 25%-dir. Buna bənzər güzəştlər Almaniya və Fransada və digər inkişaf etmiş ölkələrdə də mövcuddur.

Qeyd edilən təsərrüfat subyektlərinə beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafı məqsədilə dövlət dəstəyi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dəstək aşağıdakı göstərilənləri əhatə edir:

- məhsul ixrac edən müəssisələrə maliyyə və vergi güzəştlərinin edilməsi;
- xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul sahibkarlıq subyektlərinə təminatım verilməsi;
- informasiya-məlumat şəbəkələrinin formalaşdırılması, əmtəələrin və xidmətlərin satış bazarları və bazar strukturunun vəziyyəti barədə düzgün informasiyanın çatdırılması;

Beynəlxalq təcrübədə ixrac olunan mallar əlavə dəyər vergisindən, ixrac edilən məhsullar üçün istifadə edilən idxal malları isə əksər hallarda idxal gömrük rüsumlarından azad edilir. Bu kimi tədbirlər ixracın və istehsalın miqyasından asılı olmayaraq, bütün təsərrüfat subyektlərinin ixrac fəaliyyətinə stimullaşdırıcı təsir göstərir.

Sahibkarların da bir sıra xüsusiyyətləri vardır: Birincisi, sahibkarlar bütün ixracatçılara lazım olanından daha çox əlavə köməyə ehtiyac duyurlar; ikincisi, həvəsləndirmənin ünvanlılığını təmin etmək lazımdır. Bundan başqa, onlara ixrac malının istehsalı ilə bağlı novatorluq fəaliyyətində kömək göstərilir, beynəlxalq iqtisadi fəaliyyət sahəsində kiçik sahibkarlara tövsiyələr verilir, ixracın kreditləşdirilməsi və sığortalanması həyata keçirilir, ixtisaslı kadr hazırlığı həyata keçirilir, ixracat sahəsində uğurlar qazanmış kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin təcrübəsi istifadə edilir.

Kreditləşdirmə ilə birlikdə ixrac kreditlərinin dövlət tərəfindən sığorta olunması da kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinə əhəmiyyətli dərəcədə kömək göstərir. Sığortanı xüsusi dövlət orqanları, özəl sığorta şirkətləri və qarışıq dövlət-özəl şirkətləri dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına aparırlar ki, bu zaman da ixrac itkilərinin 80-95%-i kompensasiya edilir. Bu kimi dəstək tədbirləri ona gətirib çıxarır ki, Avropa ittifaqının üzvü olan dövlətlərin sənaye ixracında kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin məhsulunun payı bütün ixracın təxminən 30% hissəsini, o cümlədən

İtaliyada 31%-ni, Almaniyada 27%-ni, İrlandiyada 56%-ni, Fransada 25%-ni, Belçika və Niderlandda 35-40%-ni təşkil edir. Kiçik müəssisələrin ixrac məhsullarının istehsalında payı Yunanıstanda 60%, Fransada 28%, İrlandiyada 25%, Belçikada 52%-dir.

Rusiya Federasiyasında kənd təsərrüfatı sferasında hüquqi tənzimləmə “Aqrar-sektorda istehsalının dövlət tənzimləmələri haqqında” Qanuna müvafiq olaraq yerinə yetirilir. Bu qanuna əsasən hüquqi tənzimləmələr bir sıra vacib istiqamətlərə görə müəyyən edilmişdir: kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal edilən məhsullara uyğun xammal və ərzaq məhsulları bazarının yaranması və yüksəlişi, kredit təminatı, kənd təsərrüfatında istehsal subyektlərinin maliyyələşmə imkanlarının artırılmasının təmin edilməsi, güzəştli vergi qoyma, beynəlxalq ticarət əlaqələrində kənd təsərrüfatı istehsalçılarının maraqlarının müdafiəsi, sığorta münasibətləri, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında elmi fəaliyyətin həyata keçirilməsi və inkişafının təmin edilməsi, kəndlərdə sosial infrastrukturun daha da inkişaf etdirilməsi və s. [48]

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sahibkarlığının hüquqi tənzimlənməsi və dəstəklənməsi istiqamətlərində regional siyasəti xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır ki, bu siyasətin də fərqləndirici cəhəti regionların sənaye cəhətdən iqtisadi inkişaf səviyyəsindən çıxış edərək qanunvericilikdə də nəzərə alınmağıdır.

Kənd təsərrüfatında sahibkarlıq sferasında regional siyasət, başlıca olaraq, istehsalın yüksək texnoloji növlərinin inkişafına, innovativ fəaliyyətə, texnoparkların, digər nəqliyyat, rabitə, kommunikasiya infrastruktur obyektlərinin formalaşdırılmasına, region üçün ənənəvi olan istehsal sahələrinin maliyyə yenidənqurmasına, regional və yerli maliyyə bazarlarının möhkəmləndirilməsinə, istehsal, marketinq xidmətlərinin göstərilməsinə, təhsil sisteminin və mədəniyyət sferasının inkişafına istiqamətləndirilir.

Dövlət tərəfindən vahid regional siyasətin həyata keçirilməsi aşağıdakı formada yerinə yetirilir:

– iqtisadi inkişaf səviyyəsinin aşağı və məşğulluğun aşağı olduğu regionların müəyyən edilməsi;

- regionlarda artım imkanlarına sahib təsərrüfat subyektlərinin aşkara çıxarılması;
- regionların inkişafına dair proqramların işlənilib hazırlanması;
- hazırlanan proqram və layihələrdə iştirakda marağı olanların əməkdaşlığa cəlb edilməsi üçün təkliflərin hazırlanması.

Kənd təsərrüfatında sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri üzrə regional siyasət milli səviyyədə özündə iki istiqaməti göstərir:

- mərkəzləşdirilmiş regional planlaşdırma və dövlət büdcəsi resurslarının ayrı-ayrı rayonların ehtiyacları üçün ayrılması;
- mərkəzsizləşdirilmiş regional siyasət və regionların özündə lokal səviyyədə tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Fərz edirik ki, ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafının əsas məqsədlərinin müəyyənləşdirildiyi hazırki iqtisadi vəziyyətdə iqtisadiyyatın strateji sahələrdən olan kənd təsərrüfatının dayanaqlı və davamlı inkişafını təmin etmək üçün bu istiqamətdə qabaqcıl olan ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunması ölkə iqtisadiyyatının yeni mərhələsində mühüm töhfələr verə bilər.

II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KƏND TƏSƏRRÜFATI SAHƏSİNİN DAVAMLI İNKİŞAFININ FORMALAŞMASININ MÖVCUD VƏZİYYƏTİ

2.1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi inkişafın mövcud vəziyyətinin təhlili

Hal-hazırda ölkəmizdə qeyri-neft sektoruna göstərilən yüksək diqqət və qayğının bir nəticəsi kimi bazar iqtisadi sisteminin aparıcı sektorlarından olan kənd təsərrüfatı sektoru həm keyfiyyətə, həm də kəmiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə keçmiş, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı məsələsinə yaxşı nəticələr əldə edilmiş. Təsadüfi deyildir ki, ölkəmizdə bazar iqtisadi sisteminə keçid prosesi kəndtəsərrüfatı sektorundan başlamışdır sahədən başlamışdır. Kənd təsərrüfatı sektorunda 1990-1995-ci illərdə özünü kəskin şəkildə göstərən tənəzzül meylləri yavaşladılmış, iqtisadi böyüməyə və iqtisadi inkişafa nail olunmuşdur. Hazırda kənd təsərrüfatı sektorunda iqtisadi inkişaf indikatorları lazımi səviyyədədir ki, ölkəmiz də bu sektor üzrə bir çox məhsulları, həmçinin taxıla olan tələbi yerli istehsal hesabına tam ödəyə bilməkdədir. Qeyd edilən məsələni ərzaq təhlükəsizliyi nöqtəyi-nəzərindən olduqca mühüm uğur hesab etmək olar. Cənab Prezidentin də qeyd etdiyi kimi: "Biz kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı istiqamətində bütün imkanlarımızı səfərbər etməklə bərabər, kənd təsərrüfatı istehsalçılarından da keyfiyyətli məhsul, mütərəqqi təsərrüfatçılıq vərdişləri, yüksək işgüzarlıq və təşəbbüskarlıq gözləyirik. Kənd təsərrüfatı təkcə iqtisadi fəaliyyət növü deyil. O, həm həyat tərzini, həm də millətimizin uzun illərdən bəri yaşatdığı təsərrüfatçılıq adət-ənənəsidir".[19]

Məlum olduğu kimi, hazırda kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən uğurlu siyasətin ən vacib məqsəd və vəzifələrindən biri də Azərbaycanın bir sıra strateji təyinatlı məhsullara, eyni zamanda, taxıla olan tələbin milli istehsal hesabına tam ödənilməsidir. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal edən təsərrüfat subyektlərinə verilən dövlət dəstəyi, kənd təsərrüfatı texnikası və gübrələrin alınmasına olunan güzəştlər sayəsində taxıl əkilən sahələr əhəmiyyətli ölçüdə genişləndirilmişdir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal edən təsərrüfat

subyektlərinə dövlət dəstəyinin intensivləşdirilməsi məqsədilə ölkə prezidentinin 2007-ci il 23 yanvar tarixdə "Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi haqqında" sərəncam imzalamışdır. Ölkə prezidentinin 25 avqust 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2008-2015- ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı" isə ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması nöqtəyi-nəzərindən böyük əhəmiyyətə malikdir. Qeyd etmək olar ki, bu proqram kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin strateji xəttini tam müəyyən edib.

Müasir dövrdə ölkəmiz üçün ən mühüm məqsəd və vəzifələrdən biri də ölkə iqtisadiyyatının neft və neft məhsullarından asılılığını azaltmaq və iqtisadi inkişafın kəndlərdə daha geniş yayılmasını təminat altına almaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkə iqtisadiyyatında kənd təsərrüfatı sektoru, neft və tikinti sektorlarından sonra üçüncü ən iri sektor olmaqla da bərabər əhalinin məşğulluğunun təminatında da ən böyük paya sahibdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yaxın illərin statistik göstəricilərinə görə əməkqabiliyyətli işçi qüvvəsinin 40%-i kənd təsərrüfatı sektorunda, 1-2 %-ə qədəri neft sektorunda işləyirdi. Lakin buna baxmayaraq kənd təsərrüfatı sektorunun ümumi daxili məhsulda payı 6%, neft sektorunun payı isə 50%-i ötüb keçmişdir. Bu qeyri-proporsional vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün kənd təsərrüfatı sektorunda intensiv iqtisadi artım tipi mövcud olmalıdır. Kənd təsərrüfatı sahəsində təmin ediləcək iqtisadi kəndlərdə yoxsulluğun azaldılmasına gətirib çıxaracaqdır. 1995-ci ildən uğurlu şəkildə aparılan kənd təsərrüfatı islahatları nəticəsində ölkə iqtisadi sistemində bazar münasibətləri sisteminin qurulmasına, torpaq və su, eyni zamanda əmlakdan səmərəli istifadə olunması, kənd təsərrüfatı sektorunun sahə strukturunun daha da təkmilləşdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsinə, kəndlərin imicinin dəyişdirilməsinə ciddi şəkildə təsir etmişdir. Kənd təsərrüfatının sosial və sahəvi strukturunda əsaslı surətdə irəliləyişlər olmuşdur. İri təsərrüfat subyektlərinin əvəzində müxtəlif mənsubiyyətli kiçik və orta təsərrüfat subyektləri formalaşdırılmış, böyük miqyasda özəlləşdirmə və dövlətsizləşdirmə siyasətinə şəkildə, istehsal və qeyri-istehsal obyektləri, kənd təsərrüfatına yararlı

torpaq sahələri, mal-qara, kənd təsərrüfatı texnikası üzərində dövlət mülkiyyəti xüsusi mülkiyyətlə əvəz olunmuşdur. 2015-ci ildə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində yaradılan məhsulun dəyəri 3385,3 milyon manat, 2012-ci ildə isə 3139, 2 milyon manat olmuş, müvafiq olaraq yaradılmış əlavə dəyərin ÜDM-də xüsusi çəkisi 2014-cü ildə 5,3%-dən , 2015-ci ildə isə 6,2 %-ə qalxmışdır.

Cədvəl 2.1.

İqtisadiyyatın sahələri üzrə ümumi daxili məhsul, faktiki qiymətlərlə

İllər	Cəmi	o cümlədən					
		sənaye	kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	tikinti	nəqliyyat və rabitə	xalis vergilər	digər sahələr
milyon manat							
2000	4718,1	1699,0	758,9	308,0	567,1	291,2	1093,9
2001	5315,6	1999,6	788,7	310,7	538,9	418,3	1259,4
2002	6062,5	2270,1	846,0	528,0	597,1	486,2	1335,1
2003	7146,5	2666,9	888,0	802,0	713,8	549,8	1526,0
2004	8530,2	3268,6	937,3	1062,1	812,4	615,7	1834,1
2005	12522,5	6201,9	1137,9	1126,8	917,2	946,5	2192,2
2006	18746,2	10768,3	1329,4	1445,5	1242,9	1024,4	2935,7
2007	28360,5	16926,9	1901,0	1825,4	2074,9	1870,2	3762,1
2008	40137,2	23574,0	2246,0	2800,3	2681,7	2688,6	6146,6
2009	35601,5	17510,2	2179,5	2554,3	3072,0	2810,0	7475,5
2010	42465,0	21942,2	2344,6	3439,7	3160,3	2876,5	8701,7
2011	52082,0	28010,7	2643,5	4141,0	3487,7	3056,0	10743,1
2012	54743,7	27040,4	2813,7	5507,9	3638,7	3392,0	12351,0
2013	58182,0	26441,7	3122,2	6753,7	3580,8	3878,0	14405,6
2014	59014,1	24169,4	3139,2	7454,4	3726,8	4413,0	16111,3
2015	54352,1	18440,0	3385,3	6599,5	4016,0	4505,0	17406,3

Mənbə: ww.stat.gov.az

İqtisadiyyatın sahələri üzrə ümumi daxili məhsul adlı cədvəldən də məlum olduğu kimi 2010-2015-ci illərdə ümumi daxili məhsulun quruluşunda kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində yaradılan əlavə dəyər 5,5%-dən 6,2%-ə qədər artmışdır (Cədvəl 2.1). Statistik məlumatların təhlilindən bəlli olduğu kimi 2000-ci ildən indiki dövrdək kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində yaradılmış əlavə dəyərin ÜDM-da payı azalmışdır ki, buna da səbəb kənd təsərrüfatı sektorunda artım olmasına baxmayaraq ÜDM-in digər sektorlar hesabına daha kəskin artımıdır. Son 15 il ərzində sənaye və tikinti sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin müvafiq olaraq 11 və 21 dəfə artmasına baxmayaraq, kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində bu göstərici cəmi 4 dəfə olmuşdur. Kənd təsərrüfatının sektorunun ÜDM-də payının sənayeyə nəzərən az olmasına əsas səbəb kimi “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasından sonra ölkədə neft sənayesinin sürətlə göstərmək olar.

Cədvəl 2.2.

Mal və xidmətlər buraxılışının iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə strukturu, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, yekuna nisbətən, faizlə

İFNT üzrə seksiyanın adı	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	9,3	7,5	7,7	6,7	7,9	7,1	7,0	7,0	7,2	7,0	7,9
Mədəncıxarma sənayesi	29,7	37,0	41,3	41,6	33,5	36,1	38,2	33,8	30,4	26,4	20,5
Emal sənayesi	15,6	15,3	12,4	10,5	9,9	9,9	9,2	9,3	8,9	9,7	10,6
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	2,4	2,0	2,6	2,4	2,3	2,1	2,2	2,3	2,2	2,2	2,4
Su təchizatı, tullantıların	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3

təmizlənməsi və emalı											
Tikinti	15,7	12,7	10,6	12,2	12,6	13,0	13,0	15,6	17,8	18,9	17,7
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	1,3	1,2	1,6	1,7	1,9	1,2	1,4	1,8	1,9	2,2	2,5
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	1,2	1,4	1,0	1,3	2,0	2,1	2,0	2,1	2,4	2,8	3,0
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	1,2	1,1	0,9	1,0	1,5	1,2	1,4	1,5	1,5	1,5	1,7
Təhsil	2,1	2,0	2,2	2,3	3,0	2,9	2,6	2,8	2,9	2,8	3,0
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1,4	1,3	1,1	1,5	2,2	1,9	1,7	1,8	1,9	2,1	2,2
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	0,5	0,4	0,3	0,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	0,6	0,4	0,3	0,5	0,9	1,0	0,9	0,9	1,1	1,1	1,2
Ümumi buraxılış (əsas qiymətlərlə)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Mənbə: www.stat.gov.az

Sənayesektorunda görülən yüksək iqtisadi artım tempiyalını kənd təsərrüfatındakı artımı deyil, həm də nəqliyyat, rabitə, tikinti və tikinti sektorundakı baş verən artımları özkölgəsində qoymuşdur və busektorların ümumi daxili məhsuldakı paylarının azalmasını nəzərdə tutmuşdur. (Cədvəl 2.2)

Hal-hazırda ölkəmizdə istehlakçıların qıdaməhsulları və emalsənayesinin xammal resurları ilə təminatını yaxşılaşdırılması, sektordaməşğulluğunsəviyyəsinin qaldırılması, iqtisadi inkişafın təmin olunması məqsədilə kəndtəsərrüfatı sektorunun davamlı və dayanıqlı inkişafı yönündə struktur islahatları aparılması zəruridir. Ötənilərdə ölkəmiz kəndtəsərrüfatı sektorunda aparılmış islahatlar busektordaiqtisadi münasibətlərinin yaranmasına, kəndtəsərrüfatı sektorunun iqtisadi və təşkilati əsaslarının dəyişməsinə, yeni institut və qurumların formalaşmasına zəmin hazırlamışdır.

Müasiri iqtisadi münasibətlər kontekstində qarşıdaduran əsas məqsəd və vəzifələrdən biri istehsalın səmərəliliyinin artırılması və kəndtəsərrüfatı sektorunun rəqabətə davamlılığının artırılmasıdır. Bu qeyd edilənlərisə kəndtəsərrüfatı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin yüksək məhsuldarlıqlı toxum sortları, bitki mühafizə vasitələri, su, gübrə, yüksək qidalı yemlərlə təmin olunması, təsərrüfatda xilə suvarma şəbəkələrinin texniki vəziyyətinin yaxşılaşdırılması; istehsal sənayesinin ümumi əsasları ilə düzgün münasibətlər qurulması; torpaqların şoranlaşmasının, münbitliyinin aşağı düşməsinə və erroziya uğramasının qarşısının alınması; məhsul tədarükünün, saxlanması, qablaşdırılması, daşınmasının və satışının səmərəli mexanizminin formalaşdırılmasından asılıdır. Bu istiqamətdə tərəqqinin əldə edilməsi isə Azərbaycanın kəndtəsərrüfatı sektoruna irihöcmlik kapital qoyuluşlarının yerinə yetirilməsindən asılıdır. Hələ sovet dövründən ölkənin regionlarında maliyyə infrastrukturunun zəif inkişafı, kəndtəsərrüfatlarının maliyyə resurslarının çatışmazlığı və butəsərrüfatların əmlakının aşağı likvidliyi və s. ilə əlaqədar olaraq qeyd edilən istiqamətlərin inkişafında dövlətə oynamaq olmağın xüsusi əhəmiyyət kəsb etməlidir. Bunəqtəyi-nəzərdən, Azərbaycanda kəndtəsərrüfatı sektorunun inkişafının dövlət tərəfindən motivasiya mexanizminin qiymətləndirilməsi və onun təkmilləşdirilməsinin xarakterik əhətlərinin müəyyən edilməsi vacib məsələdir. Dövlət və hökumət tərəfindən kəndtəsərrüfatı sektorunun güzəştli şərtlərlə

maliyyələşdirilməsi busektorun rəqabətə davamlılığını artırılması və investisiya qoyuluşlarının cəlb edilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Çünki inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı istehsalçılarına verilən subsidiyalar bu ölkələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal məsrəflərinin azalmasına, son dərəcə istehsal olunan məhsulların rəqabətə davamlılığını artırmasına səbəb olur.

Cədvəl 2.3.

İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların artım sürəti, faizlə

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlər, cəmi	117,2	108,1	119,8	131,8	81,6	121,2	127,3	118,5	115,1	98,3	88,9
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	116,1	143,3	4,2 d.	137,0	83,2	152,8	99,9	146,1	87,9	63,1	95,8
Sənaye	106,6	102,9	106,9	91,6	79,7	125,3	123,7	110,8	123,4	101,5	109,2
Tikinti	168,8	78,2	106,7	166,3	87,9	128,4	123,3	158,9	100,8	115,9	93,8
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	147,0	120,4	95,3	2,9 d.	89,0	94,7	129,0	174,0	94,5	112,9	44,2
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	159,0	122,1	118,0	2,6 d.	90,4	135,0	101,2	102,6	135,3	68,1	88,5
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	6,7 d.	5,0 d.	119,4	125,1	4,4 d.	2,4 d.	135,4	44,8	49,3	175,1	3,6 d.
İnformasiya və rabitə	154,0	133,3	84,3	96,7	85,2	142,5	144,4	104,4	60,5	78,2	2,1 d.
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	26,5 d.	6,4	43,1 d.	3,8 d.	127,7	70,6	2,7 d.	196,1	19,9	126,4	32,3
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	105,9	107,6	32,8	14,3 d.	149,5	6,6	92,5	161,3	87,4	2,2 d.	85,3
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	180,4	80,2	2,6 d.	48,7	87,5	7,0 d.	149,1	160,0	2,0 d.	59,4	36,9
İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi	137,3	135,7	46,9	6,5 d.	44,8	150,9	2,8 d.	111,8	96,5	115,0	43,1
Dövlət idarəetməsi və müdafiə; sosial təminat	163,3	2,1 d.	4,9 d.	137,0	66,7	65,2	196,8	138,1	127,5	87,1	52,2
Təhsil	158,9	2,7 d.	125,4	2,2 d.	36,3	129,3	2,1 d.	2,6 d.	96,4	65,6	59,5
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	151,2	5,3 d.	174,8	2,1 d.	59,3	94,0	181,6	81,0	142,9	88,1	71,5
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	2,1 d.	2,4 d.	2,6 d.	187,5	82,5	130,1	2,1 d.	94,1	88,9	2,6 d.	21,8

Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	110,7	184,2	62,8	2,2 d.	151,0	26,0	73,3	2,9 d.	2,5 d.	102,1	56,5
--	-------	-------	------	--------	-------	------	------	--------	--------	-------	------

Mənbə: www.stat.gov.az

Cədvəl 2.3. dən məlum oldu ki, kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində əsas kapital investisiya qoyuluşlarını artımsürəti ümumi mənadayüksəlxətlə inkişaf edir. Ümumi iqtisadiyyata investisiya yatırırımlarında xüsusi çəkis iibəilartmaqdadır. Statistik məlumatlardan bəlli oldu ki, iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalayönəldilmiş investisiyaları artımsürətində daxilində kənd təsərrüfatına yatırılan investisiyaların həcminə tərəddüdlə müşahidə edilmişdir, 2010-cü ildə 2005-ci ilə nisbətən 30% daha çox artım müşahidə olunmuşdur. Lakin 2013-cü ildən etibarən ölkə miqyasında əsas kapitalayönəldilmiş investisiyaları artımsürətində enmə müşahidə edilmişdir ki, bunun da dünyabazarından neftin qiymətinin azalması fonunda ölkə gəlirlərinin azalması ilə müşajidə etmələrdir. Lakin bununla belə kənd təsərrüfatı sektoru üçün 2015-ci il 2014-cü ilə nisbətən daha uğurlu olmuşdur.

Cədvəl 2.4.

Kənd təsərrüfatı müəssisələri, xidmət təşkilatları və fərdi sahibkar təsərrüfatlarının sayı

İllər	Cəmi	o cümlədən						Fərdi sahibkarlar*
		kənd təsərrüfatı müəssisələri	o cümlədən				xidmət təşkilatları	
			dövlət müəssisələri	kolxozlar	kooperativlər	digər özəl təşkilatlar		
2000	2910	2653	408	2	250	1993	257	3248
2001	2420	2191	247	2	182	1760	229	2604
2002	1984	1759	319	2	168	1270	225	2589
2003	2143	1918	302	2	157	1457	225	2607
2004	2241	1988	302	2	165	1519	253	2661
2005	2506	2182	303	2	164	1713	324	2681
2006	2518	2208	274	2	156	1776	310	2456
2007	2282	1925	264	2	162	1497	357	2488

2008	2308	1854	257	2	88	1507	454	2613
2009	2409	1913	249	2	83	1579	496	2571
2010	2336	1825	217	2	73	1533	511	2618
2011	2343	1917	254	2	69	1592	426	2593
2012	1864	1360	241	2	72	1045	504	2451
2013	1860	1337	238	2	72	1025	523	2334
2014	1869	1334	240	2	64	1028	535	1624
2015	1837	1298	235	2	58	1003	539	1534

Mənbə: www.stat.gov.az

Cədvəl 2.4-dən məlum olduğu kimi 2000-2015-ci illərdə kənd təsərrüfatı müəssisələrin ümumi sayı azalmışdır, lakin bu illər ərzində gəlirlə işləyən müəssisələrin sayı artım, zərərlə işləyən müəssisələrin sayında isə azalma müşahidə olunmuşdur. Ümumilikdə respublika miqyasında azalmanı zərərlə işləyən müəssisələrin bağlanması ilə əlaqələndirmək olar ki, bu da iqtisadiyyat üçün müsbət haldır.

Cədvəl 2.5.

Bitkiçilik məhsullarının növlər üzrə istehsalı, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə

İllər	Dənli və dənli paxlalar	Pambıq	Tütün	Kartof	Tərəvəz	Ərzaqlıq bostan bitkiləri
1990	1413,6	542,9	52,9	185,2	856,2	67,5
1995	921,4	274,1	11,7	155,5	424,1	41,9
2000	1540,2	91,5	17,3	469,0	780,8	261,0
2001	2016,1	83,6	12,7	605,8	916,4	290,9
2002	2195,9	80,4	3,3	694,9	974,6	330,3
2003	2057,8	99,6	4,7	769,0	1046,3	356,7
2004	2158,2	135,7	6,5	930,4	1076,2	355,3
2005	2126,7	196,6	7,1	1083,1	1127,3	363,8
2006	2078,9	130,1	4,8	999,3	1186,4	362,1
2007	2004,4	100,1	2,9	1037,3	1227,3	417,6
2008	2498,3	55,4	2,5	1077,1	1228,3	407,7
2009	2988,3	31,9	2,6	983,0	1178,6	410,8

2010	2000,5	38,2	3,2	953,7	1189,5	433,6
2011	2458,4	66,4	3,6	938,5	1214,8	478,0
2012	2802,2	57,0	4,3	968,5	1216,2	428,0
2013	2955,3	45,2	3,5	992,8	1236,3	429,8
2014	2383,3	41,0	2,9	819,3	1187,7	440,9
2015	2999,4	35,2	3,5	839,8	1275,3	484,5

Mənbə: www.stat.gov.az

Cədvəl 2.5-də kəndtəsərrüfatı sektorunda 1990-2015-ci illərdə istehsal edilmiş bitkiçilik məhsullarının artıb-azalmada dinamikasını verilmişdir. Məlum olduqun kimi, ölkəmizi SSRİ-nin tərkibindən çıxarıldıqdan sonra strateji məhsul növləri hesab edilən tütün və pambıq istehsalı müəyyən illər istisna olmaqla ümumi mənada azalmaməylig göstərmişdir. Pambıq istehsalında 2004-2005-ci illərdə artım müşahidə edilsə də sonrakı illərdə azalmamüşahidə edilmiş, 2011-ci ildə 2010-cu ilə nisbətən 2 dəfəyə yaxın artım qeydə alınmışdır. Hal-hazırda ölkə başçısının tapşırığına əsasən pambıqçılıq ölkə prioritet sahələrdəndir və bugünə olan statistiki məlumatlara əsasəndəyə bilər ki, pambıq əkilən sahələr 5 dəfə artırılmışdır.

Cədvəl 2.6.

Əsas heyvandarlıq məhsullarının istehsalı, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə, min tonla

İllər	Ət (kəsilmiş çəkiddə)	Süd	Yumurta, milyon ədəd	Yun (fiziki çəkiddə)	Barama (tonla)	Bal
1990	175,5	970,4	985,3	11,2	4,9	0,5
1995	109,4	826,5	455,8	9,0	1,1	0,3
2000	153,6	1031,1	542,6	10,9	66,6	0,6
2001	160,8	1073,7	555,5	11,6	115,0	0,6
2002	172,8	1119,8	561,6	11,8	148,3	0,6
2003	185,6	1167,8	681,9	12,1	130,9	0,6
2004	196,8	1213,7	829,4	12,3	107,2	0,6
2005	198,0	1251,8	874,6	13,1	78,0	0,6
2006	204,7	1299,3	760,9	13,6	62,8	1,1
2007	218,7	1341,0	953,6	14,2	80,8	1,2
2008	228,0	1381,3	1101,2	14,8	24,0	1,4

2009	231,5	1432,8	1209,4	15,3	9,0	1,3
2010	244,9	1535,8	1178,6	15,6	6,0	1,9
2011	254,9	1597,5	1011,0	16,0	4,0	2,3
2012	276,0	1695,6	1226,7	16,2	3,0	2,4
2013	286,9	1796,7	1401,5	16,5	1,4	2,5
2014	291,2	1855,8	1562,7	16,8	0,974	2,4
2015	298,6	1924,5	1552,9	17,0	0,236	2,6

Mənbə: www.stat.gov.az

Cədvəl 2.6-dakəndtəsərrüfatı sektorunda 1990, 1995 və 2000-2015-ci illərdə istehsal olunmuş heyvandarlıq məhsullarının artıb-azalması tendensiyası verilmişdir.

Cədvəldən məlum oldu ki, mütəmadi olaraq

bəzi məhsul növləri üzrə təhlil edilən illər ərzində sabit artım təmsilini müşahidə edilmişdir. 1990-cı ilə nisbətən 2015-ci ildə bəzi məhsulların istehsalı isə kəskin sürətdə azalmışdır. 2000-ci ilə nisbətən ətvə südə istehsalında 2 dəfəyə yaxın, yumurta istehsalında 3 dəfə, yun istehsalında isə 70 %-ə yaxın artım müşahidə edilmişdir. Əvvəlki illərdə kənd təsərrüfatı sektorunda heyvandarlıq nəzərə çarpacaq dərəcədə artırılmışdır, ölkədə heyvandarlıq məhsulları və mal-qaranın sayı istehsalı stabil təməllə artmışdır.

Respublikanın iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun başlıca istiqamətlərindən biri olan kənd təsərrüfatı sektorunda məhsul mədarının stimullaşdırılması, rəqabətə davamlılığının artırılması, əhalinin qida məhsullarına olan tələbinin milli istehsal hesabına qarşılanması və ixrac potensialının genişləndirilməsi məqsədilə subsidiya və dotasiyaların verilməsi, vergi güzəştlərinin tətbiqi, lizin xidmətlərinin təşkilatı universaldə övlətdə stəyitə birləşdirilməsi kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafını məqsəd qərar vermişdir. Əhalinin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə ölkə prezidentinin 2008-ci il 25 avqust tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatı nədə Dövlət Proqramı" çərçivəsində aparılmış məqsədyönlü

tədbirlərnəticəsində ötənilərdə yerli mal hesabına əsas növ ərzaq məhsulları ilə özünü təmin etmə səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmiş və bəzi məhsul növləri üzrə tam təminat əlçatmışdır. Xarici ölkələrdən idxal edilən məhsulların bir qismi artıq ölkəmizdə istehsal olunmağa başlamışdır. Ərzaq məhsullarından şəkərməmulatları, ət və süd məhsulları, bitki yağları, bostan məhsulları, meyvə və tərəvəz konservatları, meyvə şirələri və s. daxili bazarı zənginləşdirmiş və idxal danasılığını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır. Kənd təsərrüfatı sektorunda sahibkarlar əvərilən hətərlidövlət dəstəyinin kənd təsərrüfatı məhsullarının nemalını yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

2.2. Kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar strategiyasının əsas xüsusiyyətləri

Bazar iqtisadi sisteminə keçid dövrünü uğurla başa vuran ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sektorunun iqtisadi problemləri, bu sektorun başqa sektorların rəqabət və qiymət təzyiqinə məruz qalması, tədiyyə balansında mənfi saldonun mövcudluğu, idarəetmə sisteminin bazar iqtisadi münasibətlərinin tələblərinə uyğunlaşdırılmaması, çevik və səmərəli satış kanallarının yaradılmaması ilə birbaşa əlaqədar olub sonda ölkənin kənd təsərrüfatı sistemində təhlükə yaradan maliyyə asılılığının yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Kənd təsərrüfatı sektorunun iqtisadi problemləri qloballaşma şəraitində özünü daha kəskin şəkildə göstərir. Beynəlxalq ticarət iqtisadi əlaqələrinin liberallaşması kontekstində ölkədaxili ərzaq bazarının zərərli dempinq siyasəti tədbirlərinə məruz qalması rəqabət qabiliyyətini aşağı olan kənd təsərrüfatı sektorunun mövcud vəziyyətini daha da çətinləşdirmişdir.

Kənd təsərrüfatı sektorunun böhranlı vəziyyətini şərtləndirən əsas səbəblərdən biri də onun texnoloji üstünlüklərinin aşağı olması ilə əlaqədardır. Belə ki, kənd təsərrüfatı sektorunda istifadə olunan maşın və avadanlıqların ən yaxşı halda fiziki aşınmaya məruz qalması istehsalda fondveriminin aşağı düşməsinə, istehsal sənayesi məhsullarının keyfiyyətinin beynəlxalq standartlardan geridə qalmasına gətirib çıxarmışdır.

Kənd təsərrüfatı sektorunun sosial problemləri daha çox üç faktorla səciyyələnir:

1. bu sektorda işləyən işçilərin həyat standartlarının aşağı olması;
2. kəndlərdə məşğulluq probleminin artması;
3. sosial infrastrukturun inkişaf səviyyəsinin aşağı olması.

Keçid dövrünü uğurla keçən Şərqi Avropa ölkələrinin praktikasını göstərir ki, kənd təsərrüfatı sektorunda radikal islahatların aparılması və çoxukladlı təsərrüfatçılıq sisteminin yaranması ümumilikdə bu sektorda istehsalın stabilləşdirilməsinə və böhranın təkrarlanmasının qarşısının alınmasına ciddi mənada təsir göstərir. Aparılan təhlillərdən belə qənaətə gəlmək olar ki, postsovet ölkələrindən ilk dəfə olaraq Azərbaycanda müvəffəqiyyətli kənd təsərrüfatı islahatlarına başlanmış və ilkin mərhələsi başa çatdırılaraq müxtəlif mülkiyyət mənsubiyyətli kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları formalaşdırılmışdır. Kənd təsərrüfatı sektorunda çoxukladlı təsərrüfatçılıq sisteminin yaradılması ilə bağlı çoxsaylı normativ hüquqi aktlar qəbul edilmiş, kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında, həmçinin onun aparıcı sahələrindən olan kənd təsərrüfatında sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi rejimi formalaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı və emalının sahəsində 360 dərəcəli diaqnostika və SWOT (GZİT) təhlili aparılmış, sektorda mövcud olan güzlü tərəflə və bu nırlardan doğan imkanlar, zəif tərəflər bu zəif tərəflərdən doğan təhlükələr müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda strateji yol xəritəsində strateji hədəflər, hədəf indikatorları, prioritet istiqamətlər və bu prioritetlərin yerinə yetirilməsi üçün tədbirlər kompleksi, sektoru maliyyələşdirmə mənbələri və bunları yerinə yetirəcək səlahiyyətli orqanlar müəyyən edilmişdir. [1]

Strateji yol xəritəsindən irəli gələn 2020-ci ilədək olan strateji baxış. Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və istehsalına dair 2020-ci ilədək olan strateji baxış davamlı inkişaf prinsiplərinə söykənən, ərzaq təhlükəsizliyinin daha da sürətləndirilməsini təmin edən, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına və

kəndlərdə əhalinin sosial durumunun artırılmasına töhfələr verən rəqabətə davamlı kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalı sahəsinin yaradılması üçün münbit mühit formalaşdırmağı nəzərdə saxlayır.[2]

Strateji Yol Xəritəsinin həyata keçirilməsi hesabına hüquqi tənzimlənmə sisteminin daha da müasirləşdirilməsinə, eləcə də dövlət tərəfindən verilən dəstəyin təsirinin yüksəldilməsinə və bazarda rəqabət mühitinin daha da sağlamlaşdırılmasına nail olunmaqla, əlverişli sahibkarlıq və biznes mühiti yaradılacaqdır. Tənzimləməni həyata keçirən səlahiyyətli orqanlarının potensialının artırılması, ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi, dövlət dəstəyinin iqtisadi inkişaf məqsədlərinə proporsionallaşdırılması, kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı, istehsal vasitələri bazarında rəqabət mühitinin inkişafının təmi edilməsi, bazara çıxış imkanlarının və bazar infrastrukturunun yaxşılaşdırılması, maliyyə qaynaqlarına çıxışın sadələşdirilməsi, informasiya-məlumat xidmətlərinin inkişafının təmin edilməsi və başq istiqamətlərdə kompleks işlər yerinə yetiriləcəkdir. Nəticə etibarilə, təbii qaynaqlardan səmərəli istifadə edilməsi, bazar subyektlərinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sektorlarının “dəyər zənciri” üzrə inkişafı üçün əlverişli şərait formalaşdırılacaq, bununla da respublikada ərzaq təhlükəsizliyinin davamlılığı təmin ediləcək, qeyri-neft sektoru üzrə ixracın həcmının artırılması təmin ediləcək və kənd təsərrüfatı sektorunda işləyən əhalinin gəlirləri artacaqdır.

2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış. Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sektoru məhsullarının emalı və istehsalı üzrə 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış sosialist təsərrüfatçı sistemdən bazar münasibətlərinə əsaslanan izafi dəyər yaradan təsərrüfat sisteminə transformasiyanın sürətləndirilməsi hesabına rəqabətə davamlı kənd təsərrüfatı biznesi yaratmağı nəzərdə tutur. Strateji Yol Xəritəsinin yerinə yetirilməsi nəticəsində münbit sahibkarlıq mühitinin formalaşdırılması sayəsində, bir tərəfdən, ailə biznesinin aparıcı olduğu, əsasən şəxsi istehlak tələbatı üçün məhsullar istehsal və emal edən kiçik ailə təsərrüfatlarının fəaliyyətinin bazaryönümlülüyünün sürətləndirilməsi birləşdirilməsi, digər tərəfdən

isə ticarət məqsədilə iri kənd təsərrüfatı komplekslərinin formalaşdırılması və emal sənayesi ilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı arasında uğurlu münasibətlərib intensivləşdirilməsi, eləcə də bazar infrastrukturunun inkişafının sürətləndirilməsi hesabına müvafiq keyfiyyət tələblərinə uyğun olaraq istehsal potensialı yüksəldiləcəkdir. Bununla da, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında müasir texnologiyaların tətbiqi praktikasının sürətləndirilməsi, istehsalçıların bilik və bacarıqlarının yüksəldilməsinə imkan verən elm, təhsil və konsaltinq xidmətləri sisteminin inkişafı nəticəsində məhsuldarlıq göstəricilərinin artırılması təmin ediləcəkdir.[2]

2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxış. Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı üzrə 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxış yüksək texnoloji inkişafa söykənən, sənaye istiqamətli, ekoloji standartların tələblərinə uyğun və qlobal dəyər zənciri sisteminə uğurlu inteqrasiya olunmuş kənd təsərrüfatının yaradılmasını əsas götürür. 2025-ci ildən sonra respublikanın kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrində məhsuldarlığın yüksəlməsinə zəmin yaranacaq, istehsal müəssisələri kənd təsərrüfatı məhsullarının emal edərək, yüksək dəyər formalaşdıran məhsula çevrilməsində əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Daxili və xarici bazar subyektləri səmərəliliyə, yüksək məhsuldarlığa və ekoloji davamlılığa sahib emal sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətini sürətləndirməklə, bu sahələrin uğurlu inkişafına stimül yaradacaqlar.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sahəsində əsas götürülən prioritetlərin yerinə yetirilməsi nəticəsində 2020-ci ildə 2015-ci illə müqayisədə ölkənin real ÜDM-i 1,235 milyard manat artacaqdır ki, birbaşa təsirin təxminən 575 milyon manat, dolayı təsirin isə 660 milyon manat olacağı ehtimal edilir; regionlar üzrə nəzərdə tutulan tədbirlərin yerinə yetirilməsi ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sahəsində 20 min yeni iş yeri yaradılacaqdır.

Qəbul edilmiş Strateji Yol Xəritəsindəki 2020-ci ilədək hədəf indikatorları aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir.

- ət istehsalının 20 faiz, süd istehsalının 30 faiz artması;

- barama istehsalı və emalı üzrə istehsal həcmnin 1000 dəfə artması;
 - pambıq istehsalı və emalı üzrə istehsal həcmnin 4 dəfə artırılması;
 - əlavə olaraq 665 milyon manat maliyyə resursuna çıxış kanalının formalaşdırılması;
 - 2020-ci ilə kimi hər regionda uyğun məhsulların dəyər zənciri üzrə ümumi bütövlükdə 25 kiçik və orta sahibkarlıq müəssisəsinin yaradılması;
 - kənd təsərrüfatı ilə məşğul təsərrüfat subyektləri tərəfindən mineral gübrələrdən istifadənin 25 faiz artırılması;
 - rayonlar və sektorlar üzrə ən azı 100 investisiya layihəsinin hazırlanması və icrası;
 - təsərrüfat subyektlərinin suvarma suyu ilə təminatının 20 faiz artması;
 - kənd təsərrüfatı ilə məşğul təsərrüfat subyektlərinin texnika, maşın və avadanlıqlarla, həmçinin kiçikhəcmli texnika, maşın və avadanlıqlarla təminatının 20 faiz artması;
 - kənd təsərrüfatı ilə məşğul təsərrüfat subyektlərinin sertifikatlı toxumlardan, həmçinin tinglərdən istifadə səviyyəsinin 90 faizə çatdırılması;
 - kənd təsərrüfatı ilə məşğul təsərrüfat subyektlərinin bitki mühafizəsi vasitələrindən istifadəsinin 25 faiz artırılması;
 - kənd təsərrüfatı üçün yararlı torpaqların əkin dövriyyəsinə qaytarılması hesabına əkin sahələrinin həcmnin 5 faiz artırılması;
 - bütün kənd təsərrüfatı yönümlü ixtisaslar üzrə ali təhsil müəssisələrində təhsilənlərin sayının 20 faiz artması;
 - 2020-ci ilədək ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı üzrə 200 təsərrüfat subyektinin ixtisaslaşması;
 - iri şəhərlərdə 5 "yaşıl market" in və 50 "fermer mağazası" nın yaradılması;
 - özəl baytarlıq xidməti göstərən subyektlərin sayının 30 faiz artması;
 - suvarılan torpaqların 30 faizinin meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması
- Kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən hüquqi şəxs statuslu təsərrüfat subyektlərini istehsalın və mülkiyyətin təşkili formasına görə dörd qrupa

ayırmaq olar ki, buna da dövlət kənd təsərrüfatı müəssisələri, fərdi kəndli-fermer təsərrüfatları, ailə təsərrüfatları, kiçik-orta sahibkarlıq subyektləri daxil edilir.[2]

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 1 dekabr 2007-ci il tarixli olan məlumatına istinadən qeyd etmək olar ki, kənd təsərrüfatı sektorundaislahatların həyata keçirilməsi nəticəsində sektorda uzun illər mövcud olmuş dövlət mülkiyyətinin əhəmiyyətli hissəsi özəlləşdirilmiş və onun bazasında özəl və qeyri-dövlət sahibkarlıq subyektləri formalaşdırılmışdır. Aparılan islahatlar nəticəsində kənd təsərrüfatı sektoruna yararlı torpaq sahələrinin 6,0%-i dövlət kənd təsərrüfatı müəssisələrinin, 7%-i kollektiv təsərrüfatların, 2%-i icarə və kiçik müəssisələrin, 12%-i fermer təsərrüfatlarının, 3%-i istehsal kooperativlərinin və 70%-i isə ailə təsərrüfatlarının payına düşmüşdür.

Torpaqların əhaliyə paylanmasına uyğun olaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı strukturunda da əsaslı dəyişikliklər olmuşdur. Belə ki, taxıl, tərəvəz, kartof, meyvə və üzüm istehsalının 70%-dən çoxu ailə təsərrüfatlarında istehsal olunmuşdursa, pambıq, yem bitkiləri və çay yarpağı istehsalı isə digər təsərrüfatçılıq formalarının hesabına olmuşdur. Həyata keçirilən kənd təsərrüfatı islahatları nəticəsində heyvandarlıq sahəsi tamamilə özəlləşdirilmiş, mal-qaranın çox kiçik hissəsi heyvandarlıq sahəsində dövlət damazlıq müəssisələrinin tərkibində qalmışdır.

Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi nəticəsində kənd təsərrüfatı sektorunda çoxsaylı əmtəə istehsalçılarının yaranmış, məhsul istehsalının həcmi stabilləşmişdir. Belə ki, əgər 1992-1995-ci illərdə kənd təsərrüfatı sektorunda ümumi məhsul istehsalının həcmi hər il orta hesabla 12% aşağı enirdisə, 1996-cı ildən başlayaraq (1997-ci il istisna olmaqla) bu statistika hər il artmağa başlamış və 2006 və 2007-ci illərdə artım müvafiq olaraq 12 və 11 % təşkil etmişdir.

Ancaq kənd təsərrüfatı sektorunda bazar iqtisadi münasibətlərinə əsaslanan sahə və ərazi idarəetmə infrastrukturunun yaranmaması, tədiyyə balansında mənfə saldonun olması, təsərrüfat subyektlərinin tədiyyə qabiliyyətinin aşağı düşməsi, ölkədaxili bazarın qorunmasındakı çətinliklər əksər hallarda kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin zərərlə başa çatmasına gətirib

çıxarmışdır. Belə bir şəraitdə kənd təsərrüfatı bazarın öz-özünü tənzimləmə imkanlarının müasir tələblərə cavab verə bilməməsi, daxili əmtəə istehsalçılarının stimullaşdırılmasında müxtəlif problemlərin olması, kənd təsərrüfatı bazarında istehsal və tistehlakın səviyyəsində tarazlığın pozulması kənd təsərrüfatı sektoruna hüquqi müdaxiləni obyektiv zərurətə çevirmişdir.

İnkişaf etmiş qərb ölkələrinin təcrübəsinə əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, kənd təsərrüfatı sektorunun hüquqi tənzimlənməsi özündə əhatəli və geniş tədbirlər sistemini birləşdirir. Bu tədbirlərə yerli əmtəə istehsalçılarının stimullaşdırılması, daxili bazarın proteksiya edilməsi və ümumilikdə respublikanın ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyət növlərini daxil etmək olar. Benəlxalq praktikada kənd təsərrüfatı sektorunun dövlət tənzimlənməsi, hər şeydən əvvəl, burada çoxukladlı təsərrüfatçılıq sistemi və azad rəqabət mühitini yaratmaq məqsədilə uğurlu antiinhisar tədbirlərinin aparılmasını özündə birləşdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə ölkə iqtisadiyyatın azadlaşdırılması və inzibati-amirlik sistemindən imtina edilməsi nəticəsində əmtəə istehsalçılarından məhsulların tədarükünün dövlət inhisarı aradan qaldırılmış, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının təşkili, eləcə də kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarük edilməsində antiinhisar və azad rəqabət mühitinin formalaşdırılması istiqamətində əsaslı tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu isə sonda bir sıra kənd təsərrüfatı məhsulları emalının tələb-təklif mexanizmi əsasında tənzimlənməsinə səbəb olmuşdur. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılara lazımi şərait formalaşdırılmamış və kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında əlverişli rəqabət mühitinin formalaşmasına nail oluna bilinməmişdir. Sektorda vəziyyəti mürəkkəbləşdirən istiqamətlərdən biri də kənd təsərrüfatı bazar infrastrukturunun yaradılmaması və ya onların fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin formalaşdırılmamasıdır.

Yeni iqtisadi münasibətlər sistemində keçid şəraitində kənd təsərrüfatı bazarının yaranmasına zərərli təsir göstərən faktorlardan biri də kənd təsərrüfatında istehsal edilən məhsullarının bir hissəsinin, xüsusən də texniki bitkilə məhsullarının alış-verişi zamanı emal və tədarük qurumlarının yerli inhisarçılığının mövcudluğundan irəli gəlir.

İstehsal müəssisələri kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarından tədarük etdikləri xammal resursları üçün aşağı qiymətlərin, həmçinin bəzi hallarda məhsulun maya dəyərindən də aşağı qiymətlərin qoyulmasına nail olur, özlərinin təktərəfli üstün cəhətlərini nümayiş etdirir, istehsalçı üçün əlverişli olmayan şərtləri onlara icbari surətdə qəbul etdirirlər. Məsələn çətinləşdirən istiqamətlərdən biri də belə bir şəraitdə satılan məhsulun qiymətinin ödənilməsində süründürməçiliyə yol verilməyidir. Yuxarıda qeyd edilən faktorlar ölkədə uğurlukənd təsərrüfatı istehsalının formalaşdırılmasına və liberal bazarın yaranmasına mənfi təsir göstərir.

Araşdırmalardan məlum olur ki, ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında yerli inhisarların mövcudluğu aqrar-sənaye istehsalı prosesində bazar münasibətlərinin formalaşması sahəsində inhisarçılığın aradan qaldırılmasına yönəldilmiş tədbirlərin faydasını aşağı salır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və istehsalı sahəsində investisiya qoyuluşu üzrə ölkə daxili investorlarının imkanlarının çatışmazlığı, eləcə də bu istiqamətdə hətta dövlətin maliyyə dəstəyi imkanlarının olmadığı bir şəraitdə daxili kənd təsərrüfatı ərzaq bazarın da əlverişli rəqabət mühitinin formalaşdırılması mümkün deyildir. Bununla əlaqədar, bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarının reallaşdırılması üzrə antiinhisar tənzimlənməsi tədbirləri aparılmalı, kənd təsərrüfatı bazarında lokal inhisarçılığın təsbit edilməsinin qanuni əsaslarının müəyyən olunması məqsədilə müvafiq hüquqi-normativ baza yaradılmalıdır. Məsələyə bu kontekstdən baxdıqda, sektorda sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət dəstəyi kənd təsərrüfatın sektorunda sahibkarlıq mühitini təşviq etməkdən, müxtəlif mülkiyyət mənsubiyyətli təsərrüfatçılıq formalarına münbit şərait formalaşdırmaqdan, xarici və daxili bazarda üstün mövqeyə malik hüquqi şəxs statuslu subyektlərə maliyyə-iqtisadi dəstəyinin göstərilməsindən, işçilərin əmək gəlirlərinin yüksəldilməsinə münbit şərait yaradılmasından ibarətdir.

Məlumdur ki, beynəlxalq iqtisadiyyat bir-birilə qarışılıqlı asılılıq və əlaqəyə malik milli iqtisadiyyatların bir-birinə inteqrasiyası kimi xarakterizə olunur. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər ümumilikdə milli iqtisadiyyatların birliyi kimi şərh edilsə də, hər

bir sferanın özünəməxsus fərqli yönləri vardır. Belə ki, əgər milli iqtisadi sistemdə əmtəə və xidmətlərin sərbəst hərəkəti respublikanın bütün yerlərində qeyd-şərtsiz təmin edilirsə, beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində bu fəaliyyət hər zaman uğurla həyata keçirilmir.

Bütün bunlar hər suveren ölkənin milli qanunvericilik sisteminin tarif və qeyri-tarif tənzimləmələrinin mövcud olması ilə şərtlənir. Əmtələrin, kapitalın, texnologiyaların və digər istehsal amillərinin dövlətlər arasında sərbəst hərəkəti yalnız milli qanunvericilik sistemindəki fərqli cəhətlər vasitəsilə tənzimlənmişdir. Bu proses bir çox hallarda hərbi-siyasi konyunkturdan və eləcə də beynəlxalq bazarda baş verən dəyişikliklərdən də asılıdır. Bütün bu qeyd edilənlər sonda məhsulların istehsalına və müstəqil xarici ticarət əlaqələrinin yaranmasına neqativ təsir edir.

Müasir şəraitdə beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin qloballaşması iqtisadiyyatın spesifik və vacib xüsusiyyətlərindən biridir. Qloballaşma prosesi mahiyyət etibarilə ölkələrarası mübadilə və azad fəaliyyətin yəinə yetirilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlərin toplusunu özündə əks etdirir. Bu proses səm də beynəlxalq miqyasda məhsulların, informasiyaların qeyri-məhdudluğu, alqı-satqı azad və ticarət aktlarının genişləndirilməsi kimi dəyərləndirilir. Ancaq qeyd edilənlərlə yanaşı qloballaşma prosesinin müdaxiləsiz və sürətli inkişafı dövlətlərin suverenlik funksiyalarının nəzərə çarpacaq dərəcədə məhdudlaşmasına səbəb olur.

Tədqiqatlardan məlum olur ki, qloballaşma prosesinin mənfi meyilləri əhalinin sürətlə kasıblaşmasına və gəlirlərin bölgüsündə qütbləşmənin dərinləşməsinə səbəb olur. Qloballaşmanın mənfi meyillərinə daha çox iqtisadiyyatın kənd təsərrüfatı sahəsi məruz qalır və bu da onun təbii-iqtisadi strukturundan asılı olması və başq sektorlarla müqayisədə az gəlirliliyi və ən sonda xarici rəqabət mühitinin mənfi təsirlərinə adekvat cavab verə bilməməsindən irəli gəlir.

Kənd təsərrüfatı sektorunda mövcud olan böhran meyilləri birinci növbədə kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçıları üçün maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin zərərlə başa çatmasına gətirib səbəb olur. Məhz bu cür vəziyyətdə xarici məhsul istehsalçıları tərəfindən yerli ərzaq məhsulları bazarına dempinq siyasəti daha da aktivləşir. Belə

olan halda milli iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək, yerli əmtəə istehsalçılarının maliyyə fəaliyyətini sağlamlaşdırmaq, respublikanın ərzaq və iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə, ümumilikdə kənd təsərrüfatı sektorunun hüquqi tənzimflənməsinə ehtiyacı özünü kəskin surətdə göstərir. Yerli təsərrüfat subyektlərinin ümumilikdə kənd təsərrüfatı sektorunda dövlət dəstəyi əslində bu sektora aparılan hüquqi tədbirlər sistemi vasitəsilə reallaşdırılır. Tədqiqatlardan məlum olur ki, son dövrlər ölkəmiz iqtisadiyyatın digər sektorlarında olduğu kimi xarici ticarət fəaliyyətində də yüksək nəticələrə nail olur.

Təcrübə göstərir ki, keçmiş sosialist respublikalarında iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən hüquqi tənzimlənməsi, onun əsas cəhətləri və funksiyaları inkişaf etmiş dövlətlərlə müqayisədə özününün spesifik xüsusiyyətləri ilə seçilir. Kənd təsərrüfatı sektorunda səmərəli bazar infrastrukturunu kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçıları ilə istehlakçılar arasında paritet sosial-iqtisadi əlaqələr sisteminin yaranmasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Kənd təsərrüfatı sektoruna dövlət müdaxiləsi iqtisadi islahatların intensivləşdirilməsinə, sektorda uğurlu təsərrüfat subyektlərinin yaradılmasına və onların daha dərinləşməsinə yardım edilməsinə yönəlir.

Hal-hazırda kənd təsərrüfatı sektoruna dövlət dəstəyinin göstərilməsinin əsas istiqamətlərindən biri də kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarına texniki dəstəyin verilməsi yeni şəraitə uyğun ixtisaslı kadrların hazırlanmasından ibarətdir.

Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin ən mühüm funksiyalarından biri də əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbinin, sənayenin kənd təsərrüfatı xammalına olan tələbini ödənilməsinin dövlət tərəfindən stimullaşdırılması ilə əlaqədar tədbirlər həyata keçirməkdən və bu prosesin səmərəliliyinin artırılmasına münbit şərait yaratmaqdan ibarətdir. Ümumilikdə bu proses yerli təsərrüfat subyektləri tərəfindən istehsal edilən məhsulların keyfiyyətinin artırılmasına və eləcə də əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənən təxirəsalınmaz tədbirlər işləyib hazırlanmasını özündə göstərir. Qeyd edilən tənzimlənmə prinsiplərinin həyata keçirilməsi, xüsusilə əhalinin alıcılıq qabiliyyətli tələbinin stimullaşdırılmasına

istiqlamətlənən tədbirlər, əhalinin müxtəlif sosial qruplarına verilən təqaüdlərin, müavinətlərin və digər yardımların həcmnin artırılmasını nəzərdə tutur.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA KƏND TƏSƏRRÜFATI SEKTORUNDA MEYDANA GƏLƏN İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatının sektorunda iqtisadi inkişafını mexanizminin hüquqi təminatı

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsindən məlumdur ki, əhalinin gəlirlərinin yüksəldilməsinə istiqamətlənən siyasət əmək haqlarının, dövlət tərəfindən verilən pensiyaların, müavinətlərin və digər transfertlərin yüksəldilməsi ilə birlikdə, əmək qabiliyyətli əhalinin səmərəli məşğulluğunun təmin olunmasına əlverişli zəminin yaradılması ilə bağlıdır. İnsanların alıcılıq qabiliyyətli tələbatının yaradılması və onun stimullaşdırılması tədbirləri aparılan zaman kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət mexanizminin hüquqi tənzimlənməsi də nəzərə çarpan məqamlardandır.

Dövlətin kənd təsərrüfatı sektorunda apardığı himayəçilik siyasətinin ən vacib məqamlarından biri də yerli bazarda daxili məhsul istehsalçılarının əmtəə təklifinin həcmnin artırılmasını təmin etməyə yönəldilmiş stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsidir. Dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında və eləcə də kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatında səmərəli istehsalın yaradılmasına istiqamətlənmiş tədbirlərə aşağıdakılar daxil edilir:

– kənd təsərrüfatı sektorunun milli və beynəlxalq konyukturaya uyğun uğurlu ixtisaslaşdırılmasının təmin olunmasına istiqamətlənmiş fəaliyyətinin sürətləndirilməsi:

- kənd təsərrüfatı sektoruna daxili və xarici investorların cəlb edilməsinin stimullaşdırılması;
- kənd təsərrüfatı sektorunda ekoloji cəhətdən keyfiyyətli və təmiz məhsul istehsalının stimullaşdırılması;
- kənd təsərrüfatı sektorunda məhsul istehsalının maddi texniki bazasının və istehsal potensialının artırılması;
- kənd təsərrüfatı sektorunda istehsal edilmiş ərzaq məhsullarının daxili və xarici bazarda rəqabətə davamlılığın artırılması, eyni zamanda kənd təsərrüfatı sektoruna dövlət və başqa kanallar hesabına zəruri maliyyə dəstəyinin verilməsi;
- kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən məhsul istehsalçılarını çoxsaylı risklərdən sığortalamaq məqsədilə uğurlu sığorta siyasətinin həyata keçirilməsi.

Regionlarda məhsullarının istehsal həcmi ilə istehsal müəssisələrinin istehsal gücləri arasında paritetliyi təmin etmək məqsədilə sənaye əsaslı topdan satış bazarlarının və kənd təsərrüfatı birjalarının yaradılmasına dair stimullaşdırıcı siyasətin aparılması da xüsusi əhəmiyyətə kəsb edir.

Dövlətin kənd təsərrüfatı sektorunda himayəçilik fəaliyyətinin ən mühüm istiqamətlərindən biri də qiymətlər səviyyəsinə universal dəstək verilməsi, eyni zamanda kənd təsərrüfatı sektorunun sferaları arasında qiymət disparitetinin aradan qaldırılması ilə əlaqədar zəruri siyasətin aparılmasıdır. [7]

Kənd təsərrüfatı sektorunda dövlətin apardığı himayəçilik fəaliyyətinin ən vacib prinsiplərdən uğurlu fəaliyyət imkanlarına malik olan kənd təsərrüfatı bazarı infrastrukturunun yaradılmasıdır. Bu cür infrastrukturlar kənd təsərrüfatı bazarının uğurlu fəaliyyət göstərməsinə, istehlakçı və istehsalçılar arasında qarşılıqlı münasibətlərin yaradılmasına əlverişli zəmin formalaşdırmaqla məhsulların satışı, daşınması və çatdırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə yardım göstərir. Bu nöqtəyə nəzərdən kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla ixtisaslaşdırılmış torpaq, maddi-texniki resurslar bazarlarının yaradılmasına dövlət

tərəfindən təşkilati, texniki və iqtisadi dəstək göstərilməsi keçid dövründə vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarlarında daxili məhsul istehsalçıları və istehlakçılarının bərabər hüquqlu subyekt kimi fəaliyyət göstərmələrinə əlverişli zəminin formalaşdırılmasıdır. Bu ilk növbədə dövlət tərəfindən elmi cəhətdən əsaslandırılmış tənzimlənmə siyasətinin aparılması ilə şərtlənməlidir. Bu səbəblə dövlət tərəfindən elmi cəhətdən əsaslandırılmış və mövcud reallığa uyğun aşağıdakı tədbirlərin aparılmasını əhatə edir.

- daxili məhsul istehsalçıları tərəfindən istehsal edilən məhsulların ixracının təşkili və ixraca meyilli təsərrüfat subyektlərinin stimullaşdırılması;
- daxili məhsul istehsalçıları tərəfindən emal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabətə davamlılığının artırılması;
- yerli bazarda fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarının idxalın ədalətsiz təsirindən qorunması.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsini ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, milli kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının tənzimlənməsində dövlətin başlıca məqsədi kənd təsərrüfatı sektorunda inkişafına hərtərəfli yardım göstərməkdən, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarını daxili və xarici təhlükələrdən qorumaqdan ibarətdir.

Kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafına dövlət dəstəyinin verilməsi protekseonist fəaliyyətin ən mühüm istiqamətini təşkil etmişdir. Kənd təsərrüfatı sektoruna dövlət dəstəyinin verilməsi aşağıdakı amillərlə şərtlənir:

- kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı və tədarükü üzrə ixtisaslaşmış regional fondların formalaşdırılması;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri ilə istehsal vasitələrinin qiymətləri arasında uyğunluğun qorunması;
- kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarına və emal müəssisələrinə investisiya və innovasiya cəhətdən dəstək verilməsi;

- kənd təsərrüfatı sektorunda azad rəqabət mühitinin yaradılmasına istiqamətlənmiş səmərəli antiinhisar tənzimlənməsi;
- daxili əmtəə istehsalçılarını xarici bazarın zərərli təsirlərindən müdafiə etmək məqsədilə onlara iqtisadi yardımlar göstərilməsi.

Yuxarıda sadalanan tədbirlər ilk növbədə istehsal edilən məhsulun rəqabətə davamlılığın artırılmasına, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında risklərin səviyyəsinin aşağı endirilməsinə, eləcə də yerli əmtəə istehsalçılarının beynəlxalq bazarlara çıxış imkanlarının artırılmasına xidmət edir ki, bu da kənd təsərrüfatı sektorunun müasir standartlara uyğunlaşdırılmasında və bu sektorda iqtisadi inkişafın əldə olunmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu da dövlət və xüsusi kapitalın optimal əlaqəsinin yaradılması, özəl və dövlət təsisatlı maliyyə-iqtisadi qruplarının formalaşdırılması, kənd təsərrüfatı sektorunda françayzing sisteminin yaradılması dövlət kapitalizminin əsas prinsipləri hesab edilir. Dövlət kapitalizminin üst qurum prinsiplərinə isə bilavasitə cəmiyyətdə əlverişli iqtisadi mühitin formalaşdırılması, maliyyə, qiymət, vergi və kredit münasibətlərinin yeni sistemin tələblərinə proporsionallaşdırılması aid edilir.

Davamlı və dayanıqlı inkişaf anlayışı, onun ən mühüm istiqamətlərindən biri olan kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı inkişafı probleminin tədqiq edilməsi, davamlı inkişafın obyektiv zəruriliyi və onun yaranması məsələlərinin öyrənilməsi elmin, o cümlədən kənd təsərrüfatı elminin qarşısında dayanan həlli mühüm olan problemlərdən hesab olunur. Yuxarıdakı problemlərin əsas həll metodlarından biri isə onun normativ-hüquqi aktlarla tənzimlənməsidir. Digər bir deyişlə, müasir dövrdə kənd təsərrüfatı sektorunun üzləşdiyi məsələlərin həlli, kənd təsərrüfatı sektorunda dayanıqlı inkişafın yaradılması, dövlətin bununla əlaqədar strategiyasının müəyyənləşdirilməsi zərurəti, birinci növbədə onun hüquqi təminat mexanizminin yaradılmasını zəruri edir. Kənd təsərrüfatı sektorunda formalaşan münasibətlər, bu əlaqələrin qarşılıqlı münasibəti, eyni zamanda bu sektordakı ayrı-ayrı fəaliyyət növlərinin hüquqi tənzimləmə mexanizmləri bütövlükdə kənd təsərrüfatı – aqrar hüquqda öz əksini tapır.

İqtisadiyyatın bütün sektorlarında hüquqi tənzimlənmə mexanizminin olduğu

kimi, kənd təsərrüfatı sektorunda da hüquqi tənzimlənmə mexanizminin öz spesifik xüsusiyyətləri vardır. Hüququn başqa istiqamətlərindən fərqli olaraq kənd təsərrüfatı sektorunda hüquq tənzimlənmə mexanizminin xarakterik cəhəti odur ki, bu sektorda yaranan münasibətləri tənzimləmək üçün nəzərdə tutulan qanunvericilik aktları bu sektor üçün qəbul edilmişdir. Kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı və dayanıqlı inkişafının hüquqi təminat mexanizmindən söhbət açarkən qeyd etmək olar ki, istənilən bir sektorun hüquqi təminat mexanizmi dedikdə, dar mənada sektorda normal fəaliyyəti təmin edən ayrı-ayrı normativ hüquqi aktlar, geniş mənada isə bu sektor tənzimləmə funksiyalarını reallaşdırmağa imkan verən normativ-hüquqi baza anlaşılır. Normativ-hüquqi baza rolunda konstitusiya, eləcə də kənd təsərrüfatı sektorunun fəaliyyətini nizamlayan qanunlar və qanun qüvvəli aktlar, ölkənin qoşulduğu saziş və konvensiyalar, dövlətlərarası kontraktlar və digər normativ hüquqi aktlar aid edilir. Kənd təsərrüfatı sektorunun dayanıqlı inkişafının hüquqi bazasını da, bu sektorun sistem yaradan elementləri formalaşdırır. davamlı inkişafının mövcud hüquqi əsasını formalaşdıran davamlı inkişaf hüququnun əsas mənbəyi kimi konstitusiya qəbul olunur.[16]

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında kənd təsərrüfatı sektorunun yaradılmasının və inkişafının başlıca məqsədləri ümumi şəkildə müəyyən edilmişdir. Konstitusiyada rəqabət mühiti, mülkiyyət münasibətləri, iqtisadi inkişaf, azad sahibkarlıq fəaliyyəti və digər hüquqlara dövlət səviyyəsində və ümumi halda dövlət tərəfindən təminat altına alınmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyanın 13-cü maddəsi mülkiyyət hüququnun toxunulmaz olduğunu və dövlət tərəfindən qorunduğunu, mülkiyyətin dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyət kimi 3 növə ayrıldığını; 15-ci maddədə isə Azərbaycan Respublikasının bazar münasibətləri əsasında iqtisadi sistemin inkişafına uyğun zəmin formalaşdırdığını, iqtisadi münasibətlərdə haqsız rəqabətə və inhisarçılığa imkan yaratmadığı müəyyən edilir.

Kənd təsərrüfatı sektorunun hüquqi təminatının təhlilini apararkən təhlil prosesi kənd təsərrüfatının aşağıdakı münasibətləri üzrə aparılmalıdır.

- vətəndaşların şəxsi yardımçı təsərrüfatlarının və ailə təsərrüfatlarının hüquqi tənzimlənməsi;
- kənd təsərrüfatı müəssisələrinin təşkilatı-hüquqi statusu;
- kənd təsərrüfatı sektorunda kooperasiya əlaqələrinin hüquqi təminat mexanizmi;
- kənd təsərrüfatı sektorunda müqavilə münasibətləri və onların hüquqi təminatı;
- kənd təsərrüfatı sektorunda antiinhisar fəaliyyətinin hüquqi əsasları;
- kənd təsərrüfatı sektorunun dövlət tənzimlənməsinin hüquqi əsasları;
- kənd təsərrüfatı əmək münasibətlərinin hüquqi mexanizmi;
- kənd təsərrüfatı sektorunda maliyyələşmə məsələlərinin hüquqi cəhətdən tənzim edilməsi;
- aqrolizinq fəaliyyətinin hüquqi nizamlanması. [6]

Kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi təminat mexanizminin göstəriş, icazə və qadağanetmə üsulları uyğun olaraq seçililərək yerinə yetirilir. Kənd təsərrüfatı münasibətlərin hüquqi nizamlanmasında icazə metodu dedikdə qanunla qadağan edilməyən hər cür iqtisadi fəaliyyətə icazə verilməsi prinsipi başa düşülür. Bazar iqtisadiyyatı sistemində qadağa metodlarına bir o qədər üstünlük verilməsə də bir sıra ictimai təhlükə doğuran fəaliyyət növləri qanunvericilik tərəfindən qadağan edilərək sanksiyalaşdırılır. Kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi tənzimlənmənin göstəriş metodları dedikdə əsasən dövlət orqanları və təsərrüfat subyektləri ilə formalaşan münasibətlərinin nizamlanması başa düşülür.

Kənd təsərrüfatı sektorunda təsərrüfatın idarə olunması ilə bağlı yaranan təşkilati idarəçilik münasibətləri də müəyyən normativ hüquqi aktlar əsasında yerinə yetirilir. Buelə olan halda idarəçilikdə, şəffaflıq, cavabdehlik, demokratiklik kimi amillər üzrə idarəetmə strukturlarının yaradılması, təsisçilərin idarəetmədə iştirak etməsi, əsas idarəetmə orqanları ilə törəmə müəssisələr, şöbələr arasındakı əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsi kimi məsələlər ön plana çıxır.

Respublikamızda kənd təsərrüfatı sektorunda islahatlar 18 fevral 1995-ci ildə

qəbul edilən “Aqrar islahatların əsasları haqqında” qanunun qəbulu ilə başlanmışdır. Kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən islahatların əsas istiqamətlərini, onların hüquqi təminatını müəyyənləşdirilməsi baxımdan əsasən 3 istiqaməti əhatə edir: kənd təsərrüfatı sektorunda yeni mülkiyyət münasibətlərinin yaranması; kənd təsərrüfatı sektorunda çoxnövlü təsərrüfat formalarının formalaşdırılması; kənd təsərrüfatı sektorunda dövlət təminatı sisteminin qurulması.

Respublikamızda kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi təminat mexanizminin yaradılması üçün müstəqilliyin ilk illərində aşağıdakı qanunlar qəbul edilmişdir: “Torpaq islahatı haqqında”, “Sovxoz və kolxozların islahatı haqqında”, “Kənd təsərrüfatında sığortanın stimullaşdırılması haqqında”, “Dövlət torpaq kadastri, torpaqların monitorinqi və yerqurluşu haqqında”, “Meliorasiya və irriqasiya haqqında”, “Sovxozların, kolxozların və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan digər hüquqi və fiziki şəxslərin (emal müəssisələrindən başqa) vergi borclarının silinməsi haqqında”, “Bitki karantini haqqında”, “Torpaq bazanı haqqında”, “Torpaq icarəsi haqqında”, “Balıqçılıq haqqında”, “Damazlıq işi haqqında”, “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi haqqında”, “Bitki mühafizəsi haqqında”, “Üzümçülük və şərəbçilik haqqında”, “Seleksiya nailiyyətləri haqqında”, “Taxıl haqqında”, “Tütün və tütünməmulatı haqqında”, “Toxumçuluq haqqında”, “Torpaqların münbitliyi haqqında”, “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında”, “Su Məcəlləsi” kimi normativ-hüquqi aktlar ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sektorunun əsas hüquqi bazasını təşkil edir.

“Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə davamlı və dayanıqlı inkişafa nail olmaq üçün əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə normativ hüquqi bazanın təkmillədirilməsinə ehtiyac vardır:[2]

Kənd təsərrüfatı sahəsində kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi. Beynəlxalq təcrübənin tətbiq edilməsi fonunda kənd təsərrüfatı kooperativlərinin formalaşdırılması və qeydiyyatı

qaydalarının bəsitləşdirilməsi, "müqaviləyə əsaslanan kənd təsərrüfatı istehsalı" üzrə normativ sənədlərin təkmilləşdirilməsi və kənd təsərrüfatı ilə məşğul təsərrüfat subyektlərinin bir sıra regional və sektoral təşkilatlarda birləşmələri qaydalarının sadələşdirilməsi üçün müvafiq strukturlar tərəfindən təkliflər paketi işlənib-hazırlanacaqdır.

Dəstək paketi üzrə fəaliyyəti tənzimləyən normativ hüquqi bazanın yaradılması. Həyata keçirilən bir sıra tədbirin nəticələrinə söykənərək dəstək paketi üzrə fəaliyyəti nizamlayan normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması üçün İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təkliflər paketi hazırlanacaqdır. Veriləcək təklifdə dəstək paketi, eyni zamanda həyata keçirilən layihələrə əsasən həmin paketin benefisiarlarının nüəyyən edilməsi üçün meyarlar seçiləcəkdir. Təklifdə həm də dövlət mülkiyyətində olan torpaq sahələrinin istifadəyə cəlb olunması üçün uyğun qanunverici bazanın formalaşdırılması istiqamətində də təkliflər paketi hazırlayacaqdır.

Kənd təsərrüfatında innovativ və girovsuz kreditlərin tətbiqi mexanizmlərinin hazırlanması. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ilə birlikdə, innovativ və girovsuz kreditlər üzrə hüquqi qanunverici bazanın formadurulması istiqamətində tədbirlər həyata keçirəcəkdir. Bu istiqamətdə tədbirlərin yerinə yetirilməsi üçün girovsuz və innovativ kreditlər üzrə inkişaf etmiş dövlətlərin praktikasını öyrəniləcəkdir.

Kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların istifadəsiz saxlanılmasının qarşısını almaq üçün müvafiq mexanizmlərin tətbiqi. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi və digər müvafiq qurumlar tərəfindən, istifadəsiz, eləcə də təyinatı üzrə istifadə olunmayan kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin əkinə cəlb olunması istiqamətində müvafiq hüquqi qanunverici bazanın formadurulması ilə bağlı təkliflər paketi hazırlanacaqdır.

Kənd təsərrüfatı sektorunda informasiya-məsləhət xidmətlərini tənzimləyən mexanizmin hazırlanması. Kənd təsərrüfatı sektorunda informasiya-məsləhət xidmətlərinin ahəyata keçirilməsi sahəsində işlək sistemin yaradılması üçün

Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən bu sektorda normativlərin hazırlanması və müvafiq normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində lazımi həyata keçiriləcəkdir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının daxili bazardakı ticarəti üzrə uçot göstəriciləri ilə bağlı tənzimləmə sisteminin hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi. Kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti üzrə uçot sisteminin normativ-hüquqi əsasları və yeni nəzarət sistemi nəzərdən keçiriləcəkdir.

Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı istehsalı ilə bağlı hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və dövlət proqramının hazırlanması imkanlarının dəyərləndirilməsi. Ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının inkişafına nail olmaq üçün mövcud hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara proporsionallaşdırılması məsələlərinə nəzərdən keçiriləcəkdir. Başlıca olaraq ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsullarının sertifikatlaşdırılması mexanizmlərinin formalaşdırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçiriləcəkdir. Ekoloji təmiz heyvandarlıq və bitkiçilik məhsulları istehsalının yüksəldilməsi məqsədi ilə "ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə dövlət proqramı"nın layihəsi işlənib-hazırlanacaqdır.

"Elektron Kənd Təsərrüfatı" İnformasiya Sistemi vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının təsərrüfat subyektləri kimi qeydiyyat alınması ilə bağlı hüquqi-qanunverici bazanın formalaşdırılması imkanlarına baxılması. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara göstərilən xidmətlərin operativləşdirilməsi üçün "Elektron Kənd Təsərrüfatı" İnformasiya Sistemi vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının təsərrüfat subyektləri kimi qeydiyyat alınması ilə bağlı qanunvericilik bazasının formalaşdırılması potensialı yenidən nəzərdən keçiriləcəkdir.

Kəndlərin sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi. Kəndlər üzrə qısa, orta və uzunmüddətli inkişaf planlarının yaradılması, bu prosesdə yerli icmaların, bələdiyyələrin və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının fəal iştirakı, kəndlərinin inkişafı işlərinin tətbiqi mexanizmləri və başqa

bu kimi problemlərlə bağlı normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi ehtiyacları müəyyən ediləcəkdir.

Qeyd edilənləri ümumiləşdirərək demək olar ki, kənd təsərrüfatı sektorunun maliyyələşmə mexanizmi təkmilləşdiriləcəkdir. İnnovativ və girovsuz kreditlərdən istifadə üçün hüquqi qanunvericilik bazası daha da təkmilləşdiriləcəkdir, kənd təsərrüfatı sektorunda mövcud olan passiv kreditlərin həcmi aşağı düşəcəkdir. Kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarının maliyyə savadlılığı yüksələcək və onların əlverişli şərtlərlə maliyyə kanallarına çıxışı təmin ediləcəkdir.

3.2. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən islahatların hüquqi mexanizminin təkmilləşdirilməsi məsələləri

XX əsrin sonuncu onilliyindən etibarən dünyada baş verən geosiyasi dəyişikliklər müxtəlif ölkələrin iqtisadiyyatlarına da ciddi ölçüdə təsir etmişdir. Bazar iqtisadiyyatına transformasiya və başqa subyektiv və obyektiv faktorların təsiri nəticəsində respublika əhalisinin qida məhsullarına, sənayenin kənd təsərrüfatı xammalına olan tələbatının təmin olunmasında çoxsaylı problemlər yaranmışdır. Prosesi mürəkkəbləşdirən istiqamətlərdən biri də keçid prosesinin və iqtisadi sisteminin liberallaşdırılmasının dövlətin iqtisadi münasibətlər sistemindən uzaqlaşması kontekstində baş verməsidir. 1990-1995-ci illərdə bazar iqtisadi sistemə keçmiş postsosialist ölkələrinin, eyni zamanda da müstəqillik əldə etmiş keçmiş sovet dövlətlərinin iqtisadi praktikasından məlumdur ki, dövlətin iqtisadi proseslərdən uzaqlaşması və iqtisadi böhranın davam etməsi həmin ölkələrdə sosial gərginliyə də kifayət qədər təsir göstərmişdir. Qeyd edilən dövrdə postsosialist respublikaları üçün aşağıdakı ümumi olan xarakterik cəhətlər mövcud olmuşdur: kənd təsərrüfat məhsulları istehsalçıları özlərinin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini zərərle başa vurmuş, dövlət tədarükü sistemi liberallaşdırılmış, ənənəvi satış kanalları öz fəaliyyətini itirmiş, istehlak məhsullarının qiymətləri sürətlə artmış, bu isə inflyasiya

fonunda istehlakçıların alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi və əhalinin sosial müdafiəsində gərginlik meyllərinin formalaşması ilə nəticələnmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatında mövcud olan bütün böhranlı vəziyyətlər ölkənin ərzaq məhsullarına olan tələbatının 80-90%-nə qədərini xarici əmtəə məhsullarının idxal kanalları hesabına ödənilməsi, yalnız respublikanın ərzaq təhlükəsizliyinin və bütövlükdə milli iqtisadi təhlükəsizliyin sual altına düşməsi ilə sonlanmır, transformasiya prosesini yaşayan dövlətlərin sosial-iqtisadi həyatında deppressiya vəziyyətinin formalaşması istər milli iqtisadiyyatda və istərsə də qlobal iqtisadiyyatda sistemində mənfi yönlərin kök salmasına səbəb ola bilər. Buraya aşağıda qeyd edilənləri misal çəkmək olar:

- qloballaşan dünyada inkişaf etmiş ölkələrlə inkişafda olan ölkələr arasındakı iqtisadi fərqliliklərin kəskin sürətdə artması;
- əhali arasında orta təbəqənin sürətlə yoxa çıxması və cəmiyyətin kəskin şəkildə kasıblara və varlılara ayrılması.

Bütün baş verənlər cəmiyyətdə təbəqələşmənin sürətlənməsinə gətirib çıxaran hal kimi qiymətləndirilməlidir. Qloballaşan dünyada dövlətlər arasındakı iqtisadi fərqliliklərin artması prinsip etibarını ilə bir sıra respublikaların iqtisadi sərvətlərinin, siyasi hakimiyyətlərinin və nüfuz dairələrinin genişlənməsinə, eyni zamanda ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi asılı ölkələrin sayının artmasına səbəb olacaqdır. Oxşar vəziyyət respublikadaxili milli iqtisadi sistemdə mənfi tendensiyalar yaratmışdır və bundan yan keçmək mürəkkəb məsələdir. İqtisadiyyatın kənd təsərrüfatı sektorunda mövcud böhranlı tendensiyalar başlıca olaraq kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçı və emalçıların maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini zərərlə başa vurmasına səbəb olur. Bu, istehsalçıların növbəti ildə öz maliyyə-iqtisadi fəaliyyətini davam etdirmək, daha dəqiq desək, geniş təkrar istehsal prosesini həyata keçirmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Belə olan xarici kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları tərəfindən yerli ərzaq bazarına dempinq siyasəti daha da aktivləşir. Sonda bazara məhsul çıxaran yerli istehsalçılar bazarı tərk etmiş olurlar. Sonrakı illərdən etibarən isə xarici məhsul istehsalçıları yerli bazarda rəqabətsiz bir mühitlə qarışılır və özlərinin inhisar

qiymətlərini dikte etmək şansını artırır. Bu halda milli iqtisadiyyatın səmərəliliyini artırmaq, yerli məhsul istehsalçılarının maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin gəlirliyini yüksəltmək, ölkənin ərzaq və iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə bütövlükdə kənd təsərrüfatı sənaye sektorunun hüquqi tənzimlənməsinə ehtiyacı özünü kəskin sürətdə göstərir. Dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin praktikasından bu cür qənaətə gəlmək olur ki, kənd təsərrüfatı sektorunun səmərəli fəaliyyətinə dövlət dəstəyi kənd təsərrüfatı sektorunun hüquqi tənzimlənməsinə yönələn tədbirlər sistemi vasitəsilə həyata keçirilir.

Bazar iqtisadi münasibətlərinə keçmiş respublikalarla müqayisədə transformasiya dövrünü yaşayan postsosialist respublikalarında iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi, onun prinsipləri və funksiyaları öz spesifik xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur. Bazar iqtisadi sisteminə əsaslanan ölkələrin iqtisadiyyatının kənd təsərrüfatı sektorunda uğurlu bazar infrastrukturları fəaliyyət göstərir və bu, kənd təsərrüfatı məsulları istehsalçıları ilə istehlakçıları arasında paritet sosial-iqtisadi əlaqələr sisteminin formalaşmasına əsaslı təsir göstərir. [18]

Ümumilikdə kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının hüquqi tənzimlənməsi zamanı dövlətin yerinə yetirdiyi funksiyalara aşağıdakıları göstərmək olar:

Birincisi, kənd təsərrüfatı sektorunda səmərəli bazar subyektlərinin yaradılması və onların inkişafına hərtərəfli dəstək verilməsi. Bu dəstək daha çox ixtisaslı kadrların hazırlanması və yenidən hazırlanması sahəsində tədbirlərin yerinə yetirilməsini özündə birləşdirir. Nəzərə alsaq ki, keçid dövrü ölkələrində regionlar üzrə yeni yaradılan sahibkarlıq subyektlərinin, eyni zamanda fermerlərin iqtisadi təhsil və savadlılıq səviyyəsi aşağı olur, onda dövlət tərəfindən yerinə yetiriləcək tədbirlərin əhəmiyyətliliyini daha dəqiq görmək olar.

İkincisi, əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının, sənayenin kənd təsərrüfatı xammalına olan ehtiyacının ödənilməsinin dövlət tərəfindən stimullaşdırılması; Ümumilikdə, bu proses yerli məhsul istehsalçıları tərəfindən istehsal edilən məhsulların keyfiyyətinin artırılmasına, eləcə də əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənən təxirəsalınmaz tədbirlərin işlənməsinə də özündə əks etdirir. Qeyd

edilən hüquqi təminat mexanizminin yaradılması, xüsusilə əhalinin alıcılıq qabiliyyətli tələbatının stimullaşdırılmasına istiqamətlənən tədbirlər, əhalinin müxtəlif qruplarına verilən müavinətlərin, təqaüdlərin və başqa yardımların həcmnin artırılmasını nəzərdə tutur. Dünya təcrübəsi göstərir ki, əhalinin gəlirlərinin yüksəldilməsinə istiqamətlənən tədbirlər əmək haqqının, dövlət tərəfindən verilən müavinətlərin, pensiyaların və digər transfertlərin artırılması ilə birlikdə, əmək qabiliyyətli əhalinin səmərəli məşğulluğunun təmin edilməsinə əlverişli şəraitin yaradılmasını da özündə birləşdirir.

[5]

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı siyasətinin iqtisadi və qeyri-iqtisadi alətlərə əsaslanan tənzimlənmə mexanizminin yaradılması prosesi çox vacib əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətin iqtisadi alətlərə söykənən tənzimlənmə mexanizminin yaradılması prosesi birinci dəfə “1999-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında aqrar islahatların dərinləşdirilməsi və kənd təsərrüfatında sahibkarlığın inkişafına kömək göstərilməsinə dair Dövlət Proqramı” çərçivəsində yerinə yetirilmişdir. Belə ki, 1999-cu ildə dövlət kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinə neft məhsullarının – yanacaq vasitələrinin aşağı qiymətlərlə satışı barədə qərar qəbul etdi. Ancaq, həm iqtisadçıların, həm də bütün cəmiyyətin ümumi rəyinə görə aparılan bu siyasət kifayət qədər effektiv olmadı. Ona görə ki, ilk növbədə, aşağı qiymətlərlə satılacaq yanacaq vasitələrinin ümumi tələb olunan yanacağın həcmi ilə mütənasib ölçüdə deyildi. İkinci olaraq qeyd etmək lazımdır ki, aşağı qiymətlərlə satılması nəzərdə tutulan yanacaq vasitələri bir çox hallarda təyinatından kənar istifadə olunurdu. Beləlik də, istehsalçıların bir çoxu bu yardımdan lazımınca yararlanı bilmirdilər. Bununla da, obyektiv icra mexanizmi və hədəfləri olmayan bu siyasət effektiv olmadığına görə artıq 2001-ci ildən sonra ləğv edildi.

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sektorunda aparılan islahatlarının ilk mərhələsində çətin həll olunan məsələlərin həlli məqsədilə, bu islahatların ikinci mərhələsi çərçivəsində bir sıra tədbirlərmüəyyənləşdirilmiş və həyata keçirilmişdir. Kənd təsərrüfatı islahatlarının ikinci mərhələsinin başladığı, yəni 1999-cu ildən sonra bu

yöndə müvafiq tədbirlərin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə respublikanın sosial-iqtisadi inkişaf tədbirlərinin, eləcə də kənd təsərrüfatı siyasətinin əsas prioritetlərini sistemli şəkildə özündə birləşdirən xüsusi əhəmiyyət kəsb edən proqramlar işlənilib-hazırlanaraq qəbul olunmuşdur. Bununla bərabər, kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin institusional-hüquqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, eləcə də iqtisadi üsullara əsaslanan tənzimlənmə mexanizmlərinin təcridən yaradılması istiqamətində bir sıra işlər görülmüşdür. Kənd təsərrüfatı islahatların birinci mərhələsini əhatə edən illər ərzində kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətdə bilavasitə iştirak edən müxtəlif dövlət orqanları var idi. Kənd təsərrüfatı islahatların ikinci mərhələsinin həyata keçirildiyi dövrdən etibarən kənd təsərrüfatı siyasəti həyata keçirən təşkilati-idarəetmə sistemində bir sıra dəyişikliklər olunmuşdur. Bu nöqteyi-nəzərdən qeyd etmək olar ki, kənd təsərrüfatı sektorunda idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə 2004-cü ildə ölkə prezidenti tərəfindən imzalanmış sərəncam xüsusilə əhəmiyyət kəsb edir. Sərəncama görə kənd təsərrüfatı sektorunun idarə edilməsində mövcud olan pərakəndəliyi aradan qaldırmaq və sektorun davamlı inkişafını təmin edən idarəetmə mexanizmini formalaşdırmaq üçün aşağıdakılar qəbul edildi:

1. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin struktur yenidən formalaşdırılaraq müəyyənləşdirildi ki, bu nazirlik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı, sahibkarlıq subyektlərinə zəruri xidmətlərin göstərilməsi, meliorasiya və su təsərrüfatı, bitki karantini, baytarlıq, torpaqların səmərəli istifadəsi də daxil olmaqla kənd təsərrüfatı sektorunda dövlət siyasətini və iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsini yerinə yetirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

2. Bununla bərabər, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında aşağıdakı dövlət orqanları formalaşdırıldı: Dövlət Fitosanitar Nəzarəti Xidməti; Dövlət Baytarlıq Xidməti; Dövlət Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Agentliyi; Kənd Təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyi. Respublikada aparılan kənd təsərrüfatı siyasətinin səmərəliliyinin təmin olunması nöqteyi-nəzərindən bu dəyişiklik çox vacib təfərrüfat kimi qeyd edilməlidir. Eyni zamanda, bir çox yerli və beynəlxalq iqtisadçıların

mövqeyi belədir ki, hələ də kənd təsərrüfatı sektoru üzrə hüquqi tənzimlənmənin təkmilləşdirilməsinə çox böyük ehtiyac vardır.

Respublikamızda kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin prioritetləri ilə bağlı aparılan tədqiqatlara əsasən edilən mülahizələrə əsaslanaraq, belə demək olar ki, hal-hazırda açıq iqtisadiyyatın təşəkkülü kontekstində kənd təsərrüfatı siyasəti aşağıdakı strateji hədəflərə kompleks şəkildə nail olunması nəzərdə tutulmaqla aparılmalıdır.

1) Respublikada kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və istehsalı sahəsində mövcud olan potensialının konyukturanın imkanları daxilində uğurlu istifadə edilməsi və bu imkanların birmənalı olaraq sürətləndirilməsi;

2) Ölkəmizin kənd təsərrüfatı məhsullarına olan yerli tələbatın daha yaxşı ödənilməsi, ələxüsus respublikanın ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması;

3) Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinin iqtisadi inkişafının kəndlərdə yaşayan əhəlinin sosial rifahının artırılması, eləcə də onların gəlirlərinin daha da artırılmasının əsas vasitələrindən biri olmasının təmin olunması;

4) Ölkəmizin beynəlxalq kənd təsərrüfatı məhsulları bazarında səmərəli əmttə və xidmətlər mübadiləsini təmin edə biləcək kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahələrinin inkişafına üstünlük verilməsi;

5) Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ekoloji tarazlığın pozulmasına göstərəbiləcəyi mənfi təsirlərin hüquqi tənzim edilməsi.

Müasir dövrdə dünyanın əksər ölkələri tərəfindən qəbul edilmiş davamlı inkişaf konsepsiyasına görə, bu hədəflərdən heç birindən digər hədəfin xeyrinə imtina etmək yol verilməzdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, qeyd edilən məqsədlərin uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi üçün əsas problem kənd təsərrüfatı siyasətinin qarşısında dayanan vəzifələrin və bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün görülməli tədbirlərinin düzgün müəyyən edilməsidir.

Kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçıları üçün səmərəli bazar imkanlarının formalaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən kənd təsərrüfatı sektorunun hüquqi

tənzimlənməsinin ənənəvi üsullarından olan qiymət-tarif tənzimlənməsinin və dövlət satınalmaları digər formalarından təcrübədə istifadə olunmaması, eləcə də kənd təsərrüfatı sektoru haqqında və bu kimi istiqamətlərdə kəndli-fermer təsərrüfatlarına informasiya-məsləhət xidmətlərinin edilməməsi, hal-hazırda ölkəmizin üçün xarakterik olan monopsoniya probleminin daha da mürəkkəbləşməsinə səbəbiyyət verir. Bu səbəblə də, kənd təsərrüfatı sektoru üzrə qiymətlərin tənzimlənməsi, eləcə də dövlət satınalmaları mexanizminin yaradılması, bununla da, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışına dəstək, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı haqqında fermerlərə informasiya-məsləhət xidmətləri sisteminin yaradılması və inkişafına dəstək verilməsi kifayət qədər aktual məsələdir. Buna görə də, demək olar ki, “Yeyinti məhsulları haqqında”, “Tənzimlənən qiymətlər haqqında”, “Dövlət satınalmaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunlarına, “Qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənən malların (işlərin, xidmətlərin) Siyahısı” haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarına əlavə və dəyişikliklər edilməsi vacib məsələdir. Bununla bərabər, kəndli-fermer təsərrüfatlarına hökumət tərəfindən müxtəlif istiqamətlərdə informasiya-məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi üçün vahid metodoloji bazanı özündə əks etdirən qaydalar işlənib-hazırlanmalı və Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilməlidir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı sektoru üzrə hüquqi tənzimlənməni yerinə yetirən mövcud təşkilati-idarəetmə sistemində struktur dəyişikliklərin aparılması da zəruri hesab edilir. Bu kontekstdə, demək olar ki, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin nəzdində “Aqrar Sektor üzrə İnformasiya- məsləhət Xidməti Mərkəzi” və “Aqrar Bazarın Tənzimlənməsi Fondu” kimi yeni dövlət strukturlarının yaradılması düzgün olardı.

Kənd təsərrüfatı sektorunda idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri çərçivəsində aparılan dəyərləndirmələr və kompleks təhlil nəticəsində Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində olan və fəaliyyəti məqsədəuyğun olmayan təsərrüfat hesablı dövlət qurum və müəssisələrinin ləğvi, dövlətsizləşdirilməsi, yenidən formalaşdırılması və idarəetməyə verilməsi ilə əlaqədar tələbatlar müəyyən olunmuş və bununla əlaqədar bağlı uyğun təkliflər paketi formalaşdıraraq aidiyyəti

üzrə təqdim olunmuşdur.

Hal-hazırda respublikanın ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün əsas məqsəd tütüncülüyn, meyvəçiliyin və üzümçülüyn, taxılçılığın, toxumçuluq və tingçiliyin, tərəvəzçiliyin, yemçiliyin, heyvandarlıqda damazlıq-seleksiya işinin, kənd təsərrüfatı emal sənayesinin və aqromarketinqin, aqroservis xidmətlərinin və kəndlərin inkişaf etdirilməsindən asılıdır. Ötən illərdə əldə edilmiş uğurların daha da artırılması və respublikanın əsas ərzaq məhsulları ilə özünü təminat səviyyəsinin təmin olunması məqsədilə, eləcə də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası üzrə müəyyən olunmuş strateji hədəflərə çatmaq üçün 2014-2017-cı illərdə intensiv üsulların prioritetliyi təmin edilməlidir.

Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı sektorunda informasiya-məsləhət xidmətlərinin təşkili, elmi- tədqiqat institutlarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, onların fəaliyyətinin bazar iqtisadi sisteminin tələbləri əsasında yenidən formalaşdırılması da qarşıda dayanan əsas prioritet istiqamətlərdəndir. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatı sektorun ixrac potensialının yüksəldilməsi və tam reallaşdırılması, milli bazarın dünya standartlarına uyğun metod və üsullarla müdafiə edilməsi üçün zəruri işlər yerinə yetiriləcəkdir.

Göstərmək lazımdır ki, növbəti illərdə də kənd təsərrüfatı sektoruna subsidiyaların, dotasiyaların, vergi güzəştlərinin və güzəştli kreditlərin verilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələlərinin sadələşdirilməsi nəzərdə tutulur. Müasir heyvandarlıq və südçülük kompleksləri, quşçuluq fabrikləri, kənd təsərrüfatı məhsullarının saxlanması və emalı infrastrukturu inkişafı yönündə silsiləvi tədbirlər davam etdiriləcəkdir.

Kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı inkişafını dəstəklənməsi, həmçinin onun maliyyə təmin edilməsi sahəsində aşağıdakı tədbirlər nəzərdə tutulmalıdır:

- torpaq bazarının inkişaf etdirilməsi və kəndlilər arasında könüllülük əsasında şərikli təsərrüfatçılığın təşviqi;
- lizinqlə məşğul olan qurumların fəaliyyətinin genişləndirilməsi;

- kənd təsərrüfatı sektorunda sığortanın stimullaşdırılması;
- aqrar bankların yaradılması yaradılması və inkişafı;
- kənd təsərrüfatı sektorunda vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi;
- yerli kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının xarici bazarların təsirindən müdafiəsi.

Hal hazırda ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalının daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə aşağıdakı potensiallar müəyyən olunmuşdur.

- xüsusi mülkiyyətə əsaslanan təsərrüfatçılıq ənənələrinin və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan kənd təsərrüfatı siyasətinin yaranması;
- təbii resursların mövcudluğu baxımından ölkədə kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı əlverişli olması;
- yeni texnologiyalara əsaslanan müasir emal sənayesi müəssisələri şəbəkəsinin yaranması;
- ölkə müstəqilliyini qazandıqdan sonra gündəlik tələbat malları ilə ölkənin özünü təminat səviyyəsinin artması;
- kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə istehsalın artıb-azalma dinamikasının beynəlxalq standartlardan yüksək olması;
- kənd təsərrüfatı ilə məşğul təsərrüfat subyektlərinin istehsal vasitələri ilə təminatına güclü dövlət köməyinin verilməsi;
- kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə ixracın həcmində yüksək artım dinamikasının mövcudluğu;
- dünya bazarlarına yaxınlığı;
- həm bitkiçilikdə, həm də heyvandarlıqda istehsalın intensiv üsullarla yüksəldilməsi üçün dövlət dəstəyi sisteminin formalaşdırılması;
- normal səviyyədə inkişaf etmiş kənd yerlərinin mövcudluğu;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalın və emalının artırılmasını stimullaşdırmaq üçün müvafiq dövlət dəstəyi mexanizminin olması;

- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sahəsinin inkişafının dövlətin iqtisadi siyasətində əsas istiqamətlərdən biri kimi müəyyən edilməsi;
- potensial ixrac bazarlarına coğrafi yaxınlıq və həmin bazarlarda lazımı mövqelərin olması;
- kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı üzrə bazar infrastrukturunun inkişafı və effektiv bazar tənzimlənməsi sisteminin yaradılması sahəsində tədbirlərə başlanılması;
- ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı imkanının olması;
- ucuz işçi qüvvəsinin kifayət qədər olması;
- potensial ixrac bazarlarına çıxış kanallarının artırılması üçün geniş təbliğat-təşviqat tədbirlərinin tətbiq edilməsinə başlanılması;
- bir çox kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı üzrə müqayisəli üstünlüklərin olması;
- milli valyutanın əsas beynəlxalq valyuta ABŞ dolları qarşısında ucuz nəticəsində ölkədə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının dünya bazarında rəqabətə davamlılığının daha da artması;
- çoxfunksiyalı kənd təsərrüfatını inkişaf etdirmək imkanı.

Strateji Yol Xəritəsinin ümumi məqsəd və vəzifələrindən biri Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sektorunun yüksək rəqabətə davamlılığına və davamlı inkişafına nail olmaqdan ibarətdir. Bunun üçün aşağıdakı strateji məqsədlər müəyyən edilmişdir:

- rəqabətə davamlı olan kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının sahəvi və regional inkişafı, kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin istehsal vasitələrinə, informasiya-məsləhət xidmətinə, yerli və xarici bazarlara çıxışının sadələşdirilməsi, kəndli-fermer tərəfdaşlığının yaradılması, kənd təsərrüfatı biznesinin və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalının inkişafı, kənd təsərrüfatı sektorunda elm və təhsilin keyfiyyətinin artırılması yolu ilə rəqabətə davamlı kənd təsərrüfatı sektorunun yaradılması;
- yerli bazarda idxalı əvəzləyən zəruri qida məhsullarının xüsusi çəkisinin

yüksəldilməsi, ərzaq ehtiyatlarının formalaşdırılması və ərzaq təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi;

– kəndlərdə işlə təmin olunma potensialının yüksəldilməsi və əhalinin sosial rifahının artırılması;

– ətraf mühitin mühafizəsi, torpaq və su ehtiyatlarından səmərəli istifadə məqsədilə iqlim dəyişikliklərinə uyğunlaşan kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafı və su və torpaqdan istifadənin səmərəliliyinin artırılması üçün yüksək texnologiyaların tətbiq edilməsi yolu ilə kənd təsərrüfatı sektorunda davamlı inkişafın təmin olunması.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 aprel 2014-cü il tarixli “Aqrar sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və institusional islahatların sürətləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” fərmanı kənd təsərrüfatı sektorunun inkişafının başlıca prioritetlərinin müasir çağırışlar kontekstində müəyyənləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi-institusional strukturun və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və yenilikçi dəyişikliklərə stimula verən keyfiyyətə yeni mərhələyə keçid üçün zəmin formalaşmışdır. Kənd təsərrüfatı islahatlarının yeni mərhələsində sektor üzrə hüquqi tənzimlənmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi bu sektorda aparılan kompleks tədbirlərin davamlılığını zəruri edir.

Kənd təsərrüfatı sektorunda infrastrukturun təkmilləşdirilməsi ilə birlikdə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçı və emalçılarına dövlət yardımı siyasətinin inkişaf məqsədləri fonunda təkmilləşdirilməsi, müasir şəraitə və Ümumdünya Ticarət Təşkilatının tələblərinə proporsionallaşdırılması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd edilən strateji hədəflərə nail olmaq üçün əlverişli kənd təsərrüfatı mühitinin yaradılması üçün tədbirlərin davam etdirilməsi ilə əlaqədardır. Bu kontekstə kənd təsərrüfatı sektorunda lisenziya, icazə və sertifikatların verilməsi sadələşdiriləcək, inhisarçı meyllərinin qarşısı alınacaq və antiinhisar tənzimlənməsi sürətləndiriləcəkdir. Əsas prioritetlərdən olan elektron kənd təsərrüfatı sisteminin qurulması, qeydiyyat, uçot və statistika sisteminin təkmilləşdirilməsi məsələlərini özündə birləşdirəcəkdir. Bu fonda Torpaqların Elektron Kadastr Uçotu Sistemi formalaşdırılacaq, "Elektron Kənd Təsərrüfatı" İnformasiya Sisteminin qurulması tamamlanacaqdır.[2]

Kənd təsərrüfatı sektorunu hüquqi tənzimləyən qurumların potensialının daha da artırılması prioritetinin həyata keçirilməsi Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin və tabeliyindəki dövlət orqanlarının strateji inkişaf planının yerinə yetirilməsinə, nazirliyin regional nümayəndəliklərinin potensialının artırılmasına kömək olacaqdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dövlətin iqtisadi sistemdəki funksiyaları və alətləri bir qayda olaraq konkret tarixi və iqtisadi-siyasi konyukturdan asılı olaraq dəyişilir. Bazar iqtisadi sistemində dövlətin iqtisadiyyatı hüquqi tənzimləmə imkanları bu ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsi və onlarda aparılan islahatların özünəməxsus xarakterindən asılıdır.

Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının hüquqi tənzimlənməsinin vacibliyini şərtləndirən əsas cəhətlərdən biri onun az gəlirli, sektorlararası və xarici rəqabətin əlverişsiz təsirlərini azaltmaq iqtidarında olmamasından şərtlənir. Yəni, kənd təsərrüfatı sektorunun özünəməxsus xarakterik cəhətlərə sahib olması bu sektorun dövlət tərəfindən səmərəli şəkildə tənzimlənməsini zəruri edir.

Yaxın gələcəkdə kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatının qarşısında duran ən başlıca məqsədlərdən biri də digər təşkilati-iqtisadi tədbirlərlə bərabər, kənddə əsaslı sosial dəyişikliklərin yerinə yetirilməsindən ibarətdir. Bu kim dəyişikliklər kəndlərdə istehsal və sosial infrastrukturunun yaradılması, əhaligəlmələrinin inkişaf etmiş ölkələrdəki səviyyəyə çatdırılması, ümumilikdə kəndlərdə əlverişli əmək və yaşayış şəraitinin formalaşdırılması ilə əlaqədardır. Nəticə etibarilə adı çəkilən məqsədlərə nail olunması üçün sahələrarası proporsiyalara yenidən baxılması zəruri məsələdir.

Məlumdur ki, hal-hazırda kənd təsərrüfatı sektorunda aparılan islahatların sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması üçün sistemli şəkildə həyata keçirilməsi zəruridir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu yanaşma ümumilikdə respublika iqtisadiyyatının inkişaf etmiş ölkələrdə mövcud olan rəqabət standartlarına çatdırmağa hesablanıb. Kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı və dayanıqlı inkişafının hazırki səviyyəsinin,

onun hüquqi tənzimlənməsinin mövcud vəziyyətinin təhlili və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinə dair aşağıdakı nəticələr əldə olunmuş və təkliflər verilmişdir.

1. Keçdiyimiz dövr ərzində illər ölkəmizdə ümumi sahibkarlıq mühitinin, xüsusilə də kənd təsərrüfatı sektorunda sahibkarlıq mühitinin tənzimlənməsi ilə bağlı bir sıra normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmuş və qəbul edilən proqramlarda növbəti illər üçün bu sektorda bir sıra tədbirlərin görülməsi planlanmışdır. Ancaq ölkəmizdə problem bu sənədlərin hazırlanmasında deyil, bunlardan irəli gələn tələblərin icrasındadır sahəsindədir. Buna əsas səbəb müvafiq idarəetmə orqanların qeyri-mütəşəkkil xarakter daşmasından irəli gəlir ki, burada da ciddi tədbirlərin yerinə yetirilməsinə ehtiyac vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, həyata keçirilmiş kənd təsərrüfatı islahatları sektorda baş verən enmənin qarşısını almaq, yerli tələbin ödənilməsində müəyyən müsbət nəticələr əldə etmək mümkün olmuşsa da, ancaq hələ də respublikanın ixrac imkanlarında ciddi geriliklər özünü büruzə verir və istehsal həcmi mövcud potensial nöqtəyi-nəzərindən aşağı səviyyədədir. Qeyd edilən problemlərin həlli üçün gələcək illərdə kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin qarşısında yüksəktexnologiyalardan istifadənin həcmünün genişləndirilməsi, beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsalında səmərəliliyinin yüksəldilməsi kimi istiqamətlərdə bir sıra vəzifələrin həllidürməlidir.

2. Qeyd etmək lazımdır ki, tənzimlənen qiymətlər sayının artırılması, eyni zamandakənd təsərrüfatı sektoru üçün maddi-texniki resurslar istehsalı ilə məşğul olan və bu sektorun son məhsulunun emalını yerinə yetirən sənaye sektolarının da daxil edilməsi kənd təsərrüfatı sektorunun qiymət tənzimlənməsinin səmərəliliyinin artırılmasına şərait yarada bilər. Ona görə ki, kənd təsərrüfatı sektoru istehsal vasitələri istehsalı və emalı sahələrinin nəzarəti altında olur. Müasir şəraitdə ölkədə iri miqyaslı qiymət tənzimlənməsi aparılmasa da, bir sıra məhsulların qiymətləri səlahiyyətli qurumlar tərəfindən tənzimlənilir. Ancaq tənzimlənen qiymətlər kateqoriyasına yalnız dövlət inhisarı, təbii inhisar və inhisarçı subyektlərin məhsul və xidmətləri daxildir, bu səbəbdən də qiymətlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin tətbiq dairəsiməhdudlaşır

3. Antiinhisar siyasətin tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi, ərazi və sahə inhisarçı meyllərin qarşısının alınması, bu sahədə aparılan siyasətin səmərəsinin yüksəldilməsi üçün Antiinhisar və Rəqabətin təkmilləşdirilməsi Komitəsinin formalaşdırılması, kənd təsərrüfatı sektorundamövcud olan inhisarçılıq halları ilə bərabər, başqa sahələrdə olan inhisarçılığının zəiflədilməsi, inhisarçılığa dair qanunvericiliyin sistemləşdirilməsi və Rəqabət Məcəlləsinin qəbulunu zəruriləşdirir.

4. Kənd təsərrüfatı sektorunda ixrac potensialının artırılması, məhsulu istehsalçıların beynəlxalq bazara çıxış kanallarının təmin edilməsi məqsədilə İxrac Yardım Fondunun formalaşdırılması, həmçinin də ixracın daha rahat maliyyələşdirilməsi ilə məşğul olan İdxal-İxrac Bankının formalaşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

5. Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı sektorunun inkişaf imkanlarının qiymətləndirilməsi nəticəsində bəlli olur ki, ölkəmiz bu sektorda geniş imkanlara sahibdir, ancaq bu potensialın tam və səmərəli həyata keçirilməsi, ölkədə rəqabətə davamlı kənd təsərrüfatı sektorunun formalaşdırılması üçün sistemli şəkildə tədbirlər həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.

6. Kənd təsərrüfatı sektorunda hüquqi tənzimlənmə zəruri olsa da, bu tənzimlənmənin əhatə dairəsi, üsul, vasitə və alətləri sektorun mövcud imkanının xüsusiyyətlərini və inkişaf istiqamətlərini nəzərə almadıqda xoşagəlməz nəticələr doğura bilər. Kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı inkişaf strategiyasının başlıca vəzifələri sırasına, hər şeydən əvvəl kənd təsərrüfatı sektorunda davamlı iqtisadi artımın təmin olunması, bu sektorda tələb və təklif strukturunun optimallaşdırılması, ekoloji tədbirlərin gücləndirilməsi kimi qlobal problemlər daxil edilməlidir. Davamlı inkişaf konsepsiyasını əsas götürərək milli iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə, o cümlədən kənd təsərrüfatı sektoru üzrə yol xəritələrindən əlavə davamlı inkişaf proqramları da qəbul olunmalıdır.

7. Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatı sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsinin əsas şərtlərindən biri kimi kənd təsərrüfatı sektorunda həyata keçirilən siyasətin əsas vəzifələrindən biri də istehsalın ekoloji tarazlığın pozulmasına

göstəribiləcəyi mənfi təsirin tənzim edilməsidir. Ətraf mühitin qorunması və təbii resurslardan səmərəli istifadə üçün əhali arasında maarifləndirmə tədbirləri aparılmalıdır.

8. Kənd təsərrüfatı sektorunda mövcud olan sahibkarlıq subyektlərinin kredit resursları ilə təminat məsələsinin həlli, sektorun inkişafına yönəldilmiş elmi-tədqiqatların işlərinin maliyyələşdirilməsini, ixracın kreditləşdirilməsini, kəndlərdə sosial problemlərin həll edilməsinə əhəmiyyətli dəstək verilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən Aqrar İnkişaf Banklarının yaradılması məqsədəuyğundur.

ƏDƏBİYYAT

1. “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorlarını əhatə edən Strateji Yol Xəritələri” (6 dekabr 2016-cı il)
2. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi” (6 dekabr 2016-cı il)
3. “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı” (15 sentyabr 2008-ci il);
4. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” (24 fevral 2014-cü il);
5. “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı” (25 avqust 2008-ci il);
6. “Aqrar bölmədə lizinqin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (23 oktyabr 2004-cü il);
7. “Aqrar bölmədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı (23 oktyabr 2004-cü il);
8. Qasımov Ə. “Aqrar sənaye müəssisələrinin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi” Bakı 2005
9. Salahov S.V. “Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri” Bakı 2004
10. Alıyev İ.H. “Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarə etmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi” Bakı 2003
11. Əhmədov İ.V. “Kənd təsərrüfatının idarə edilməsi” Bakı 2006
12. İbrahimov İ.H. “Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri” Bakı 2002

13. Hacıyev Ə.H. Aqrar-sənaye kompleksinin iqtisadiyyatı. Bakı 2006
14. Əliyev İ. N. “Heydər Əliyev və Azərbaycan kənd təsərrüfatı, II kitab” Bakı 2001
15. Cavadov N.Ə. “Aqrar sahədə struktur dəyişikliklər” Bakı 2009
16. Axundzadə L.T., Əsədov A.Ə. “Aqrar hüququ”. Bakı 2003
17. Abbasov V.H. “Aqrar sahədə iqtisadi tənzimləmənin aktual problemləri” Bakı 2012, 424 s.
18. Xəlilov H.A. “Aqrar iqtisadiyyatda sistem transformasiyaları və modernləşdirmə şəraiti” Bakı 2005, 228 s.
19. İbrahimov E.R. “İlham Əliyev və müasir aqrar siyasət” Bakı 2013, 936 s.
20. Alıyev İ. Aqrar sahənin idarəetmə problemləri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, Humanitar və İctimai Elmlər Seriyası (İqtisadiyyat), Bakı 2005, səh. 131-138;
21. Ataşov B.X. “Ərzaq təhlükəsizliyinin aktual problemləri” Bakı 2005, 336 s.
22. Həsənov. R.T. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının bazar modelinin konseptual əsasları, Bakı 1998;
23. Cəfərov M.İ., Quliyev R.M. “Torpaq fondu və ondan səmərəli istifadə” Bakı 1997;
24. Hüseynov M.C. Dayanıqlı aqrar sahənin formalaşdırılmasının aktual problemləri / AzETKTİ və Tİ-nun elmi əsərləri, 4 hissəli, IV h., Bakı: El-Allianje, 2004, s. 95-109
25. İbrahimov İ.H. “Aqrar iqtisadiyyatın əsasları” Bakı 2003, 154 s.;
26. İbrahimov İ.H., İbrahimov E.R. “Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi-hüquqi mexanizmi”. Bakı 2004, 280 s.;
27. Qarabəyova Z. Aqrar-sənaye inteqrasiyasının gücləndirilməsinin kənd yerlərində yoxsulluğun azaldılmasına təsiri. Dünya Bankının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi ilə birgə həyata keçirdiyi layihə çərçivəsində yerinə yetiriləntədqiqat işinin yekun hesabatı, Bakı 2003;

28. Məmmədov H. Aqrar bölmədə aparılan islahatların nəticəsi, problemlərvə perspektivlər. “Azərbaycan Respublikasında iqtisadi islahatlar:ilkin nəticələr, problemlər və perspektivlər” adlı beynəlxalq elmi-praktikkonfransın materialları, Bakı 2003, səh. 66-75;

29. Musayev A.F. Regionların sosial-iqtisadi inkişafında vergi siyasətinin özünəməxsus rolu vardır / AzETKTİ və Tİ-da keçirilmiş aqrar islahatların 10 illiyinə həsr olunmuş konfrans materialları. Bakı: AzETKTİ və Tİ-nun mətbəəsi, 2005, s. 3-11;

30. Rüstəmov R.M. Aqrar sahədə davamlı inkişafın formalaşması məsələləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2006, № 2, s. 182-186;

31. Salahov S.V. Transformasiya şəraitində aqrar iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi məsələləri. Bakı 2000, 96 s.;

32. Salahov S.V. Aqrar islahatların dayanıqlı inkişaf problemləri / AzETKTİ və Tİ-da keçirilmiş aqrar islahatların 10 illiyinə həsr olunmuş konfrans materialları. Bakı: AzETKTİ və Tİ-nun mətbəəsi, 2005, s. 18-28;

33. Salahov S.V., Rüstəmov R.M. Aqrar qanunvericiliyin mövcud problemləri kontekstində aqrar təsərrüfatçılıq subyektlərinin fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi məsələləri / AzETKTİ və Tİ-nun elmi əsərləri, 4 hissəli, II h., Bakı: AzETKTİ və Tİ-nun mətbəəsi, 2006, s.24-49.;

34. Səmədzadə Z.Ə. Azərbaycan iqtisadiyyatı XXI əsrdə: inkişaf mərhələləri, problemlər, XXI əsrin birinji onilliyində iqtisadi inkişaf konsepsiyası haqqında düşüncələr / Azərbaycan XXI əsrin astanasında Elmi-Praktik konfransının materialları. Bakı: 1997, s. 78;

35. Mahmudov M.M., Mahmudova İ.M., “Region iqtisadiyyatının tənzimlənməsi”, Bakı - 2001;

36. Məmmədov Q., Xəlilov M. Ekologiya və ətraf mühit, Bakı, “Elm”, 2004.

37. Rüstəmov V., Rzayev F. Açıq iqtisadi sistem şəraitində aqrar siyasətin bəzi məsələləri, Azərbaycan Elmi Tədqiqat Kənd Təsərrüfatınınİqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun elmi əsərlər toplusu, Bakı-2005.;

38. Paşa T. Aqrar islahatlar və onun sosial-iqtisadi nəticələri. Gələcək 10 il: Azərbaycanca demokratik islahatların başlıca istiqamət və məqsədləri, 2-ci cild, Bakı 2006, səh. 182-216;

39. Rzayev F. Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatı üzrə malikolduğu inkişaf potensialının qiymətləndirilməsi. “İqtisadi İnkişaf” jurnalı, №2(2), 2006;

40. Rzayev F. Aqrar islahatların ilkin nəticələrinin qiymətləndirilməsi. “Azərbaycanda iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri və problemləri” adlı elmi əsərlər toplusu, IV buraxılı, Bakı - 2003;

41. Rzayev F., Qarabəyova Z. Aqrar sektor üzrə dövlət tənzimlənməsi: dünya təcrübəsi, Azərbaycan reallıqları və perspektiv istiqamətlər. Azərbaycan Elmi Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkilatı İnstitutunun elmi əsərlər toplusu, Bakı, 2003;

42. Salahov S. İslahatların və aqrar iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin Azərbaycan modeli. Aqrar islahatların ilkin nəticələri və perspektivlər (Respublika elmi-praktik konfransının materialları), Bakı, 2003.;

43. Satton U., Covanaççi D., Öcek E. və başqaları (U. Sattonun ümumi rəhbərliyi ilə). Azərbaycanda kənd təsərrüfatı bazarlarının tədqiqi, Dünya Bankı, iyun, 2005, Bakı.;

44. BMT-nin Minilliyin İnkişaf Bəyannaməsi. <http://www.un.org>

45. Stiqilits C. “Qloballaşma və onun doğurduğu narazılıqlar” 2002-ci ildəki ingiliscə nəşrindən tərcümə, Bakı, 2004.;

46. Zorya S., Əmiraslanov A. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və Azərbaycanın kənd təsərrüfatı, Almaniya Texniki Əməkdaşlıq Agentliyi (GTZ), Azərbaycanda Aqrar Siyasət Məsləhəti Layihəsi, mart, 2004.;

47. Бабашкина А.М. Государственное регулирование Национальной экономики, 2005.;

48. Быстрова Г.Е., Козырья М.Н. Аграрное право. М.: Юрист, 1998, 533 с.;

49. Гулийев Р.Р. Проблемы агропромышленной интеграции в СНГ. Москва, Издательство МСХА 2003.;

50. Кузнецов В.В. и др. Экономика сельского хозяйства, 2003.;
51. Под ред. М.Н.Малыша. Аграрная экономика, 2002.;
52. Попов Н.А. Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства, 2001.;
53. Madau F., (2005) “Technical efficiency in organic farming: an application on Italian cereal farms using a parametric approach”, *Proc. XI Congress EAAE*, August 24-27, Copenhagen, Denmark.;
54. Попов Н.А. Экономика сельскохозяйственного производства, с основами рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства. М.: ТАНДЕМ, 1999, 352 с.;
55. Offermann F., Nieberg H. (a cura di) (2000) “Economic Performance of Organic Farms in Europe. Organic Farming in Europe”, *Economics and Policy*, Volume 5. Hohenheim, Universität Hohenheim.;
56. Государственное регулирование экономики в современных условиях. Москва - 1997;
57. Рыгалова Л.В. Аграрное право. М.: Академия, 2002, 240 с.;
58. Кулиев Т.А. Регулируемая рыночная экономика. Баку: 1999;
59. Pretty, Jules and Ball Andrew (2001), Agricultural Influences on Carbon Emissions and Sequestration: A Review of Evidence and the emerging Trading Options, *Occasional Paper, Centre for Environment and Society and Department of Biological Sciences*, University of Essex, U.K.
60. Peter H. Agricultural workers and their contribution to sustainable agriculture and rural development. FAO, 2005, 91 p;
61. Marie-Claire C.S. Ashfaq K. Sustainable development law-principles, practices and prospects. New York: UN, 2004, 360 p;
62. www.agro.gov.az
63. www.economy.gov.az
64. www.e-qanun.az
65. www.anfes.gov.az

РЕЗЮМЕ
НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ, ВОЗНИКАЮЩИХ
В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКЕ

Во введении обосновывается актуальность темы диссертации, характеризуется степень изученности проблемы, ставятся цель и задачи, обосновывается практическая значимость работы, раскрывается научная новизна исследования, а также отражаются сведения об апробации результатов исследования и их внедрении.

В главе I под названием «Теоретико-методологические основы развития сектора сельского хозяйства» проведен сравнительный анализ исторических этапов развития формирования сектора сельского хозяйства, а также наряду с изучением научных подходов различных ученых был проведен анализ сектора сельского хозяйства разных стран.

В главе II под названием «Нынешнее состояние формирования устойчивого развития сельского хозяйства в Азербайджанской Республике» анализируются развития сельского хозяйства, пособий и нынешнего состояния сельского хозяйства.

В главе III под названием «В секторе сельского хозяйства в азербайджанской республике на поле направления усовершенствования правового регулирования экономических отношений» выдвинуты предложения по обеспечению устойчивости в развитии сельского хозяйства, а также формирования и развития сельского хозяйства.

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

SUMMARY

IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN THE FIELD OF AGRICULTURE TO IMPROVE THE LEGAL REGULATION OF ECONOMIC RELATIONS

In an introduction part the paper introduce the importance of the problem, aims and objectives, the practical importance of the work and literature review and important scientific research done by the different scientist.

The first chapter called “Theoretical and methodological foundations of development of the agricultural sector” legislative and economic aspects of the agricultural sector comparatively investigated historical aspects of the formulation of the agricultural sector and international experience.

The second chapter of the paper called “The current state of formation of sustainable development of agriculture in Azerbaijan” analyzed current situation of agriculture development assistance and benefits.

Last chapter named “The agricultural sector in Azerbaijan to improve the legal regulation of economic relations” to improve the legal regulation and gave policy implications on public policy, benefits and development sustainability.

The dissertation consists of introduction, three main chapters, and conclusion and policy implications.

